

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 20 (2020), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2020

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, † dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž,
dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,
dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič,
dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Marijan Premović (Črna Gora / Montenegro),
dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary),
dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča
Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.
SI 56041730001421147

Prevajanje / Translation:

Knjižni studio d.o.o.

Lektoriranje / Language-editing

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / Cover Design:

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / Printed by:

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvlečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

Studia
Historica
Lovenica

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

In Memoriam – prof. dr. Ivo Banac (1947–2020).....649

Članki in razprave / Papers and Essays

DARKO DAROVEC: **Prisege zvestobe istrskih mest v 12. stoletju** 655
The oaths of fidelity of the Istrian towns in 12th Century

FILIP ČUČEK: **Delovanje Radoslava Razlaga v štajerskem deželnem zboru**.....689
Radoslav Razlag's activities in the Styrian Provincial Assembly

MOJCA ŠORN: **Spremembe v medčloveških odnosih v obdobju pomanjkanja in lakote (Ljubljana: 1914–1918)**.....713
Changes in interpersonal relationships during the period of shortage and hunger (Ljubljana: 1914–1918)

MAJA LUKANC: **Produkcija diplomatskega vedenja v jugoslovanski in poljski povojni diplomatski praksi (1945–1947)**.....735
Production of diplomatic knowledge in Yugoslav and Polish post-war diplomatic practice (1945–1947)

URŠKA LAMPE: **Kako je ujetništvo spremenilo družinsko življenje: primer deportirancev iz Julijske krajine v Jugoslavijo po drugi svetovni vojni**.....773
How captivity changed family life: the case of deportees from the Julian March to Yugoslavia after World War II

ANA ŠELA, DAVID HAZEMALI in TADEJA MELANŠEK: **Ustroj in delovanje slovenske tajne politične policije v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja**.....811
The organisational structure and operation of the Slovenian secret political police in the second half of the 1960

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

- GORAZD BAJC, TADEJA MELANŠEK in DARKO FRIŠ: Uvod v zgodovino spremljanja britanske obveščevalne dejavnosti na Slovenskem – "samoevalvacije" slovenske Službe državne varnosti 839
Introduction to the history of British intelligence activities surveillance on Slovenian soil – "self-evaluation" of the Slovenian State Security Service
- ANA ŠELA in DAVID HAZEMALI: Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti 879
The monitoring of Slovenian guest workers in the Federal Republic of Germany in the 1970s: a contribution to the history of the Slovenian State Security Service
- MARKO ZAJC: Poletni aferi kritičnih misli. Tomaž Mastnak in Dimitrij Rupel, slovenska kritična intelektualca med jugoslovansko in slovensko javnostjo v letu 1986 921
The two summer scandals of critical thought. Tomaž Mastnak and Dimitrij Rupel, Slovenian critical intellectuals between the Yugoslav and Slovenian public in 1986
- POLONA TRATNIK: Pravljica: družbena resničnost in *mirabilis* – s posebnim ozirom na renesančne različice pravljice o Pepelki.....957
"Fairy" tale: social reality and mirabilis – with a particular regard to the renaissance variations of Cinderella tale
- Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts**.....985
- Uredniška navodila avtorjem / Editor's Instructions to Authors** 993

S *Studia*
H *Historica*
S *Slovenica*

Studia Historica Slovenica /

letnik / year 20 (2020).....1003

*Studia
Historica
Slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2020-25
1.01 Izvirni znanstveni članek

Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti

Ana Šela

Mag. prof. zgodovine in mag. prof. slov. jezika in književnosti, mlada raziskovalka
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: ana.sela1@um.si

David Hazemali

Mag. prof. zgodovine in mag. prof. angleščine, mladi raziskovalec
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: david.hazemali1@um.si

Izvleček:

Avtorja v prispevku predstavitava spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji (ZRN) v 70. letih prejšnjega stoletja s strani Službe državne varnosti (SDV). Z analizo arhivskega gradiva slovenske varnostno-obveščevalne službe o slovenskem združevanju in delovanju v ZRN, ki ga hrani Arhiv republike Slovenije, ter naborom znanstvenih del domače in tuje historiografije avtorja predstavitava proces selitev slovenskega zdomstva sedemdesetih let iz Socialistične republike Slovenije (SRS) v ZRN iz zahodnonemške in jugoslovanske perspektive, kako je SDV v obravnavanem obdobju spremljala slovenske delavce na začasnem delu in bivanju v ZRN in na katere družbene skupine je bila pozorna, pri čemer se hkrati osredotočita na spremljanje slovenske emigrantske duhovščine in emigrantskega tiska, ki sta imela vpliv tudi na slovenske delavce na začasnem delu in bivanju v ZRN.

Ključne besede:

slovenski zdomci, Zvezna republika Nemčija (ZRN), sedemdeseta leta, Služba državne varnosti (SDV)

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 20 (2020), št. 3, str. 879–920, 150 cit., 3 slike
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Slovenska skupnost v Zvezni republiki Nemčiji (ZRN) je že nekaj desetletij deležna pozornosti slovenskih in tujih raziskovalk in raziskovalcev. Na Slovenskem se z obravnavano tematiko in področjem, ki se dotika predvsem odhajanja Slovencev na delo v ZRN, ali tematikami, povezanimi z bivanjem slovenskih zdomcev v ZRN in njihovo dejavnostjo, ukvarjajo Marina Lukšič Hacin², ki je raziskala delovne razmere migrantov v ZRN; Janja Žitnik Serafin³, ki se v svojih znanstvenih prispevkih in monografijah osredotoča predvsem na izseljensko književnost in kulturo, Marjan Drnovšek⁴, ki se ukvarja z zgodovino selitev Slovencev v drugi polovici 19. in 20. stoletja, odnosom javnosti do zdomstva in izseljensko arhivsko dediščino; Saška Štumberger⁵, ki se ukvarja s sociolingvističnim raziskovanjem slovenskega zdomstva in izseljenstva; Mirjam Milharčič Hladnik, ki se v okvirih sociologije ukvarja z integracijo migrantov in ženskimi študijami; Marijanca Ajša Vižintin⁶, ki raziskuje predvsem medkulturno vzgojo in izobraževanje ter dialog in društvena delovanja, in drugi.

Vse številnejše so tudi raziskave evropskih raziskovalk in raziskovalcev, a so (pre)pogosto njihove znanstvene študije predstavljene v aspektu širše jugoslovanske zdomske skupnosti. Vsekakor pa so doprinesle k "jugoslovanskemu" vidiku povojne zdomske zgodovine ZRN iz različnih geografskih, socioloških, literarnih idr. disciplin,⁷ predvsem gre za nemške in avstrijske raziskovalce iz

---

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnih programov št. P6-0138: *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* ter št. P6-0372: *Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti*, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS (ARRS).

² Marina Lukšič Hacin, "Normativni vidiki in delovne razmere za migrante v Zvezni republiki Nemčiji", *Dve domovini / Two Homelands* 25 (2007), str. 187–208.

³ Za pregled književnosti Slovencev, izseljenih na tuje, je pomemben tudi t. i. projekt Slovenska izseljenska književnost, ki je rezultiral v leta 1999 izšli trodelni monografiji z naslovom *Slovenska izseljenska književnost (1. Evropa, Avstralija, Azija, 2. Severna Amerika, 3. Južna Amerika)*. Gre za raziskavo več avtorjev (Helge Glušič, Tarasa Kermaunerja, Martina Jevnikarja, Jerneje Petrič, Leva Detele) pod uredništvom Janje Žitnik Serafin.

⁴ Marjan Drnovšek, *Slovenski izseljenci in Zabodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije* (Ljubljana, 2012) (dalje: Drnovšek, *Slovenski izseljenci in Zabodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*); Marjan Drnovšek, "Društveni arhivi v Nemčiji: Med preteklostjo in sedanjostjo", *Arbivi* 31, št. 2 (2008) (dalje: Drnovšek, "Društveni arhivi v Nemčiji").

⁵ Saška Štumberger, "Slovenski selitveni tokovi v Nemčijo in spreminjanje vloge slovenščine", *Dve domovini* 22 (2005) (dalje: Štumberger, "Slovenski selitveni tokovi v Nemčijo in spreminjanje vloge slovenščine").

⁶ Marijanca Ajša Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: Dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih", *Dve domovini* 43 (2016) (dalje: Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji").

⁷ Med najnovejše prispevke o zgodovini specifično slovenskih zdomcev in priseljencev v Nemčiji, specifično v industrijskih mestih v Porurju, spada knjiga Rolfa Wörsdörferja z naslovom *Vom Westfälischen Slowenen zum Gastarbeiter: Slowenische Deutschland-Migrationen im 19. und 20. Jahrhundert*, ki obravnava slovenske migracije v Nemčijo v več kot stoletnem časovnem loku do zaustavitve zapo-

druge polovice devetdesetih let prejšnjega stoletja.⁸ Potrebno je omeniti, da je bilo raziskovanje jugoslovanske zdomske skupnosti teh raziskovalcev velikokrat v "senci" preučevanja zgodovine migracij in ekonomskih ter sociopolitičnih posledic prisotnosti turške zdomske in priseljske skupnosti.⁹

Avtorja v prispevku spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v ZRN v 70. letih prejšnjega stoletja s strani slovenske obveščevalno-varnostne Službe državne varnosti (SDV) predstavita tako na podlagi že objavljene omenjene znanstvene literature kot tudi analize ohranjenega arhivskega gradiva slovenske SDV, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije,¹⁰ pri čemer gre za poročila Uprave za analitiko Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ). Slednja je konec leta 1980 napisala obsežno poročilo (podrobneje razdelano v kasnejšem poglavju)¹¹ o delavcih na začasnem bivanju in delu v tujini, kjer so pregledno in v velikem obsegu zapisali osnovne podatke o delavcih na začasnem delu in bivanju v tujini, njihovi morebitni politični agitaciji ter zbrali podatke o emigrantski duhovščini na tujem, emigrantskem tisku, študentih v tujini, podejlevanju državljanstva, možnostih zaposlovanja ter društvih in klubih. Za namen preučevanja naslovne tematike sta avtorja ob omenjenem poročilu analizirala še nekatere ohranjene arhivske dokumente slovenske SDV, ki se nanašajo na spremljanje slovenskega emigrantskega tiska, ter poročila o delovanju slovenske emigrantske duhovščine v tujini v Zahodni Evropi. O SDV in njenem spremlja-

---

slovanja delavcev iz držav, ki niso bile članice Evropske gospodarske skupnosti, tj. leta 1973 (v času naftne krize). Širši južnoslovanski oz. jugoslovanski kontekst sta pod sodobni zgodovinopisni pretres postavila Christopher Molnar z znanstveno monografijo *Memory, Politics, and Yugoslav Migrations to Postwar Germany*, Indiana University Press (Bloomington (Indiana), 2018); Alexander Clarkson z znanstveno monografijo *Fragmened Fatherland: Immigration and Cold War Conflict in the Federal Republic of Germany 1945–1980* (New York, 2015); ter Kaja Shonick z doktorsko disertacijo *Émigrés, guest workers, and refugees: Yugoslav migrants in the Federal Republic of Germany, 1945–1995*, Univerza v Washingtonu (Seattle (Washington), 2008). Leta 2014, ob 50. obletnici prihoda milijon-tega *gastarbajterja* v Nemčijo, so Jutta Höhne, Benedikt Linden, Eric Seils in Anne Wiebel z nemškega Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliches Institut objavili rezultate sodobne raziskave o zgodovini *gastarbajterjev* v Nemčiji, s posebnim ozirom na njihov položaj v nemški družbi danes, pri čemer so posebno pozornost namenili Jugoslovanom. Raziskava je izšla v prispevku z naslovom "Die Gastarbeiter Geschichte und aktuelle soziale Lage", *WSI Report* 16 (2014).

⁸ Thomas Bauer in Klaus F. Zimmermann, "Gastarbeiter und Wirtschaftsentwicklung im Nachkriegsdeutschland", *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte / Economic History Yearbook* 37, št. 2 (1996), str. 73–108 (dalje: Bauer in Zimmermann, "Gastarbeiter"); Heinz Fassmann, Rainer Münz in Wolfgang Seifert, "Was wurde aus den Gastarbeitern? Türken und (Ex-)Jugoslawen in Deutschland und Österreich", *Demographische Informationen* 1997/1999: str. 57–70. Med standardna dela na tem področju uvrščamo tudi znanstveno monografijo Klause J. Badeta *Migration in European History* (Malden (Massachusetts), 2003).

⁹ Christopher A. Molnar, "Imagining Yugoslavs: Migration and the Cold War in Postwar West Germany", *Central European History*, št. 47 (2014), str. 138–169 (dalje: Molnar, "Imagining Yugoslavs").

¹⁰ Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (RSNZ SRS), UA (Uprava za analitiko).

¹¹ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980.

nju slovenske politične emigracije in emigrantskega tiska, ki je bil nemalokrat kritičen do režima v Jugoslaviji in je izpostavljala pereče politične, gospodarske in socialne težave sistema, v zadnjih letih izhaja več znanstvenih prispevkov.¹²

Pri raziskovanju slovenske zdomske tematike je v obzir potrebno vzeti tudi problem terminologije, pri kateri so si raziskovalci neenotni. V virih in literaturi se za osebe, ki so zapustile slovenski etnični prostor, pojavlja množica poimenoVANj. Razlikuje se tako raba kot sam pomen različnih besed. Lukšič Hacinova opozarja, da so pomenski pojmi v selitvenih študijah "fluidni in kontekstualno konstruirani".¹³ V pričujočem prispevku je uporabljen termin slovenskega delavca na začasnem delu in bivanju v tujini oz. zdomca. Izraz "zdomec" se uporablja za delavce, ki so se zaposlili v tujini zgolj začasno in imajo v matični državi še stalno prebivališče. Zdomci so, povsem etimološko gledano, zgolj "z doma" in se imajo, vsaj hipotetično, namen vrniti v domovino. Tudi *Slovar slovenskega knjižnega jezika* opredeljuje "zdomca" tako: "zdomec -mca m (̂) kdor se začasno izseli v tujino zaradi dela, zaposlitve."¹⁴

V ZRN je bil zdomec npr. obravnavan (včasih z negativno konotacijo) kot *Gastarbeiter*, tj. *gastarbajter* oz. gostujoči delavec, zato avtorja v kontekstu zahodnonemškega vidika obravnavane tematike uporabita tudi ta izraz, v arhivskem gradivu SDV pa kot delavski migrant oz. delavec na začasnem delu in bivanju v tujini. Nekateri slovenski delavci, ki so v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja odšli na delo v tujino z namenom vrnitve domov, so v tujini ostali in tako postali izseljenci. Izraz "izseljenec" se uporablja torej za tiste Slovence, ki so v tujino odšli in v tujini tudi ostali. Proces selivcev, ki so se selili še posebej v zahodne evropske države najprej na delo, nato pa tam tudi ostali, je v smislu terminologije torej zapleten, saj pojavi dilema, kateri izraz v katerem časovnem obdobju uporabljati: zdomec/delavski migrant ali že izseljenec/pri-seljenc. Avtorja se v prispevku osredotočata zlasti na delavce na začasnem delu

¹² Npr. Ana Šela in Darko Friš, "Nova revija v primežu Službe državne varnosti", *Annales, Series Historia et Sociologia* 27, št. 4 (2017), str. 823–836 (dalje: Šela in Friš, "Nova revija v primežu Službe državne varnosti"); Ana Šela in Mateja Matjašič Friš, "Nadzor Službe državne varnosti nad revijo zaliv", *Annales* 29, št. 4 (2019), 675–688; Darko Friš in David Hazemali, "Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti", *Annales, Series Historia et Sociologia* 27, št. 4 (2017), str. 807–822 (dalje: (dalje: Friš in Hazemali, "Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti"); Tomaž Kladnik, "Mirko Javornik, kot interes Službe državne varnosti Socialistične republike Slovenije", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 305–325 (dalje: Kladnik, "Mirko Javornik, kot interes Službe državne varnosti Socialistične republike Slovenije"), idr.; z arhivskim gradivom Službe državne varnosti se je ukvarjal tudi Igor Omerza v svojih delih: *Edvard Kocbek : osební dosje št. 584* (Ljubljana, 2010); *JBIZ: časi poprej in dnevi pozneje* (Ljubljana, 2013); *Veliki in dolgi pobod Nove revije* (Ljubljana, 2015); *Karla: Udba o Dragi* (Ljubljana, 2015); *Boris Pabor: v žrelu Udbe* (Ljubljana, 2017) in najnovejši *Temna stran Dela: osupljiva anatomija režimsko-udbovskih labirintov* (Ljubljana, 2019) ter *Pravi obraz Janeza Stanovnika* (Ljubljana, 2020).

¹³ Marina Lukšič Hacin, "Selitvena dinamika slovenskega prostora v zgodovinski perspektivi", *Dve domovini / Two / Homelands* 48 (2018), str. 67–68 (dalje: Lukšič Hacin, "Selitvena dinamika").

¹⁴ *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), geslo "zdomec", www.fran.si.

in bivanju v tujini v obdobju sedemdesetih letih, zato je na mestu, kot že rečeno, uporabljen termin zdomec oz. delavec na začasnem delu in bivanju v tujini.

V arhivskem gradivu slovenske tajne politične policije SDV se najpogosteje srečamo s prevzetimi besedami oz. sposojenkami, tj. z izrazi "migrant", "imigrant" ter zlasti "emigrant" (največkrat v besedni zvezi "sovražna emigracija", "emigrantska duhovščina", "politična emigracija" in "emigrantski tisk"). Po drugi svetovni vojni ima izraz "emigracija" izrazito politično konotacijo, saj so tako označevali predvsem politične izseljence, ki so SDV najbolj zanimali. Tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pod geslom "emigrant" najdemo zapis: "emigránt -a m (ā ā) kdor se izseli v tujino, zlasti iz političnih vzrokov; begunec, izseljenec /.../".

Politična stigma oz. družbena zaznamovanost besede "emigracija" se je tako vsaj v slovarskih geslih obdržala vse do danes. Avtorja v prispevku, ko je govora o političnih aktivnostih, uporabita tudi termin "emigrant", zlasti v primerih politične emigracije in emigrantske duhovščine, kot ju poimenujejo tudi analitiki SDV.

Proces odhajanja slovenskih delavcev na začasno delo in bivanje v ZRN v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja

Delavci na začasnem delu in bivanju v ZRN – (zabodno)nemški vidik

Tako kot so pomenski pojmi v razpravah o selitvah pogojeni s kontekstom, lahko do podobnega zaključka pridemo pri vrednotenju klasifikacij oz. kategorizacij selitvenih tokov evropskega prebivalstva po drugi svetovni vojni. Med različnimi pojmovanji selitvenih tokov v, iz in po ZRN (ki so del, a obenem podmnožica evropske selitvene narative) obstaja za obravnavano obdobje (70. leta preteklega stoletja) vsaj en konsenz. Domači in tuji raziskovalci so si enotni v sklepu, da je naftna kriza leta 1973, ki jo je povzročila izraelsko-arabska vojna, postala katalizator sprememb, ki so vodile v zaježitev priseljevanja tuje delovne sile. Obravnavano obdobje tako delimo s stališča selitvene dinamike na čas pred krizo in po njej.

Zahodnonemško gospodarstvo je pričelo sredi petdesetih¹⁵ oz. v začetku šestdesetih let¹⁶ zaradi pomanjkanja lastne na veliko novačiti tujo delovno silo.

¹⁵ Klaus J. Bade, "Anwerbestopp 1973: Als Deutschland zum Einwanderungsland wurde", Die Zeit, dostopno na: <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2013-11/einwanderung-anwerbestopp>, pridobljeno: 20. 1. 2020 (dalje: Bade, "Anwerbestopp 1973"); Emmanuel Comte, *The History of the European Migration Regime: Germany's Strategic Hegemony* (London–New York City, 2018), str. 42 (dalje: Comte, *The History of the European Migration Regime*); Michael Bommers, "Migration and Migration Research in Germany", v: *International Migration and the Social Sciences. Confronting National Experiences in Australia, France and Germany*, ur. Ellie Vasta in Vasooodeven Vuddamalay (London, 2006), str. 143 (dalje: Bommers, "Migration and Migration Research in Germany").

¹⁶ Christoph M. Schmidt in Klaus F. Zimmermann, "Migration Pressure in Germany: Past and Future", v: *Migration and Economic Development*, ur. Klaus F. Zimmermann (New York, 1992), str. 201–

Ker so bili apetiti zahodnonemškega gospodarskega čudeža (*Wirtschaftswunder*) čedalje večji, leta 1961 zgrajeni Berlinski zid pa je ohromil dotok delovne sile iz Nemške demokratične republike, je ZRN implementirala sistem novačenja začasnih "gostujočih delavcev" (do leta 1973 že v uvodu pojasnjeno poimenovanje *gastarbajter* (*Gastarbeiter*) v nemškem pravnem jeziku še ni imelo veljave¹⁷) iz drugih držav. Sklenila je vrsto novih sporazumov o regulaciji novačenja tujih delavcev in njihovih pravic (dotlej že z Italijo (1955), Španijo (1960) in Grčijo (1960)), in sicer s Turčijo (1961), Marokom (1963), Portugalsko (1964), Tunizijo (1965) in Jugoslavijo¹⁸ (1968).¹⁹ Obdobje "novačenja delovne sile"²⁰, tudi "obdobje *gastarbajterjev*"²¹, je imelo za posledico dramatično porast števila nenemških delavcev v ZRN: če jih je bilo še leta 1955 zgolj popisanih 80.000, jih je do leta 1966 naraslo na 1,3 milijona, pred prelomnim letom 1973 pa kar 2,6 milijona.²² Četudi so zahodnonemške oblasti še v osemdesetih letih trdile drugače,²³ je ZRN v tem obdobju postala, kot je zapisal nemški sociolog in profesor medkulturnih in interdisciplinarnih raziskav migracij na Univerzi Osnabrück Michael Bommès, izrazito "priseljenska država".²⁴ Paradoksalno (ali pa tudi ne) ohlajanje nemškega gospodarstva v drugi polovici sedemdesetih let kot posledica leta naftne krize 1973 in udarni nemški restriktivni poskusi, da bi poslali sto tisoče tujih delavcev, ki so bili na začasnem delu, nazaj "domov" (že novembra 1973 je nastopila prepoved zaposlovanja nove tuje delovne

---

230 (dalje: Schmidt in Zimmermann, "Migration Pressure in Germany"); John P. Haisken-DeNew, *Migration and the Inter-Industry Wage Structure in Germany* (Berlin–Heidelberg, 1996), str. 32–33 (dalje: Haisken-DeNew, *Migration and the Inter-Industry Wage*).

¹⁷ Heike Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte: Gastarbeiter in der westdeutschen Diplomatie und Beschäftigungspolitik 1953–1973* (Köln–Weimer–Wien, 2008), str. 20.

¹⁸ O odnosu med ZRN in Jugoslavijo v tem obdobju glej: Marc Christian Theurer, *Bonn – Belgrad – Ost-Berlin: Die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zu Jugoslawien im Vergleich 1957–1968* (Berlin, 2008) ter Zoran Janjetović, "Devisen statt Entschädigung. Die Wiedergutmachungsverhandlungen zwischen der Bundesrepublik und Jugoslawien", v: *Grenzen der Wiedergutmachung. Die Entschädigung für die NS-Verfolgte in West- und Osteuropa*, ur. Hans Günter Hockerts, Claudia Moisel in Tobias Winstel (Göttingen, 2006), str. 583–616.

¹⁹ Haisken-DeNew, *Migration and the Inter-Industry Wage*, str. 32–33; Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji", str. str. 159.

²⁰ Haisken-DeNew, *Migration and the Inter-Industry Wage*, str. 32.

²¹ Bade, "Anwerbestopp 1973".

²² Comte, *The History of the European Migration Regime*, str. 92, 111; Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji", str. 159.

²³ Klaus Jürgen Bade in Michael Bommès, "Politische Kultur im 'Nicht-Einwanderungsland': Appellative Verweigerung und pragmatische Integration", v: *Migrationsreport 2000: Fakten – Analysen – Perspektiven*, ur. Klaus Jürgen Bade in R. Münz (Frankfurt na Majni–New York, 2000), str. 163–204.

²⁴ Bommès, "Migration and Migration Research in Germany", str. 144; Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji", str. 161.

sile (*Anwerbestopp*)²⁵), tega demografskega parametra niso spremenili.²⁶ T. i. *gastarbajterski* model, utemeljen na idealiziranem intervalnem "kroženju"²⁷ tuji delovne sile med državo izselitve in ZRN, je sicer propadel²⁸ – v luči tega ter spričo neusmiljenega trga dela, ostrejšim reguliranjem izdaje dovoljenj za delo in finančne podpore s strani zahodnonemške oblasti ob vrniti je do leta 1976 ZRN zapustilo pol milijona tujih delavcev, do leta 1981 pa še nadaljnjih 300.000 – toda demografski podatki za osemdeseta leta kažejo, da se sumarno število tujcev v ZRN ni bistveno zmanjšalo.²⁹ Tuje delavce, ki so se vrnili v države izselitve, so v ZRN zamenjale družine tistih tujih delavcev, ki so se odločili, da ostanejo.³⁰ Ti družinski člani so postali ob vračajočih se delavcih v ZRN vršilci nove, manj intenzivne selitvene dinamike, ki je zaznamovala obdobje od druge polovice sedemdesetih let do padca Berlinskega zidu ter vzpona demokratičnih sil v vzhodni in jugovzhodni ter delih srednje Evrope. Schmidt in Zimmermann interpretirata ta leta kot čas konsolidacije.³¹ Države Evropske gospodarske skupnosti so razpredale o tem, kako omejiti pritok tuje delovne sile, s čimer so želele spričo nastale gospodarske krize zaščititi in utrditi domačo. Sprejeta je bila kopica ukrepov, ki so na eni strani blažili vse višjo stopnjo brezposelnosti domače delovne sile, na drugi pa nudili pomoč tistim domačim, ki so trpeli zaradi posledic brezposelnosti. Na škodo tujih (odpuščenih) delavcev v ZRN, med katerimi je bila stopnja brezposelnosti v tem obdobju bistveno višja, so ti ukrepi slednje preprosto zaobšli.³² O njihovem slabšem položaju v tem času v ZRN priča podatek, da je zahodnonemška oblast z ukrepi aktivno onemogočala združevanje družinskih članov tistih tujih delavcev, ki se niso želeli vrniti.³³ Prav zahodnonemški restriktivni ukrepi na področjih nadaljnega zaposlovanja in "prostovoljnega" vračanja tuje delovne sile so bili eni glavnih katalizatorjev za

²⁵ Lara Block, *Policy Frames on Spousal Migration in Germany. Regulating Membership, Regulating the Family* (Wiesbaden, 2016), str. 91.

²⁶ Reinhard Schunck, *Transnational Activities and Immigrant Integration in Germany. Concurrent or Competitive Processes?* (Cham, 2014), str. 180 (dalje: Schunck, *Transnational Activities and Immigrant Integration in Germany*).

²⁷ Začasno zaposlitev so regulirali tudi uradni predpisi, ki so med drugim tujim delavcem oteževali dostop do nemškega državljanstva in pravic, ki so iz tega izhajale (Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji", str. 161).

²⁸ Lukšič Hacin, "Selitvena dinamika", str. 63

²⁹ Migracijski saldo je bil negativen zgolj v poznih sedemdesetih ter zgodnjih osemdesetih (Schunck, *Transnational Activities and Immigrant Integration in Germany*, str. 182).

³⁰ Lukšič Hacin, "Selitvena dinamika", str. 64; Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji", str. 159.

³¹ Schmidt in Zimmermann, "Migration Pressure in Germany", str. 201–230.

³² Comte, *The History of the European Migration Regime*, str. 125; Štumberger, "Slovenski selitveni tokovi v Nemčijo in spreminjanje vloge slovenščine", str. 109.

³³ Lukšič Hacin, "Selitvena dinamika", str. 64.

združevanje družin.³⁴ Ko se vračanje tuje delovne sile iz ZRN do konca sedemdesetih let navkljub restriktivnim ukrepom ni zadostno povečalo, je oblast leta 1978 ustanovila Urad pooblaščenca za vprašanje tujcev (*Amt des Ausländerbeauftragten der Bundesregierung*), za njegovega prvega moža pa imenovala nekdanjega ministrskega predsednika Severnega Porenja – Vestfalije Heinza Kühna. Ta je leto kasneje izdal poročilo urada, poznano kot Kühnov memorandum oz. Kühnova poslanica³⁵, v katerem je priznal, da so v ZRN priča preobrazbi tistih tujih delavcev na začasnem delu, ki so ostali, v priseljence. Temeljne zahteve memoranduma so zadevale priznanje dejanskega priseljivanja, postopek njihove naturalizacije, dostop do dela in neomejenega izobraževanja za otroke nenemških priseljencev itn. Pomembnosti "integracije", še zlasti otrok t. i. druge generacije priseljencev so se nemške oblasti zavedale že v zgodnjih sedemdesetih. Toda, kot je ugotovil že Bommés na podlagi analize raziskave OECD Pisa 2000, so bile pri tem nemške šole in ločena poklicna usposabljanja v obravnavanem obdobju neuspešne, še zlasti v primerjavi z izobraževalnimi sistemi nekaterih drugih evropskih držav priseljivanja.³⁶ Kühnove zahteve so bile pred svojim časom in spričo vztrajanja vlade pri prepričanju, da se bodo vse težave rešile takrat, ko bodo *gastarbajterji* odšli domov, neizvedljive.

Schmidtovo in Zimmermannovo obdobje konsolidacije lahko torej z zornega kota odnosa zahodnonemških oblasti do tuje delovne sile pojmujejo kot čas izrazitih sprememb na področju zahodnonemške delavske, priseljske in šolske zakonodaje, ki so posegle v sleherni aspekt dela in bivanja *gastarbajterjev* in njihovih družin kot tudi v ZRN rojenih otrok³⁷ nenemških priseljenk in priseljencev.

Slovenski delavci na začasnem delu in bivanju v ZRN – jugoslovanski/slovenski vidik

Leta 1963 so se jugoslovanske meje uradno odprle, zato ta letnica označuje novi prelom v zgodovini slovenskega zdomstva, tisti čas vpetega v jugoslovanski

³⁴ Schunck, *Transnational Activities and Immigrant Integration in Germany*, str. 182.

³⁵ Mihael G. Freze, Memorandum Kiuna ob obrazovanii kak vazhneishem sredstve integratsii inostrantsev i ix semei v nemetskoe obshchestvo [Меморандум Кюна об образовании как важнейшем средстве интеграции иностранцев и их семей в немецкое общество], *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, št. 412 (2016), str. 143–149.

³⁶ Bommés, "Migration and Migration Research in Germany", str. 150; Comte, *The History of the European Migration Regime*, str. 125.

³⁷ V danem obdobju tudi otrokom priseljskih staršev, ki so takrat že legalno prebivali v ZRN, nemško državljanstvo ni pripadlo kar takoj. T. i. proces naturalizacije je bil že zaradi tega močno načet (John P. Haisken-DeNew and Mathias Sinning, *Social Deprivation and Exclusion of Immigrants in Germany* (November, 2007), str. 2).

selitveni tok v zahodno Evropo, še zlasti v ZRN. Zahodnonemški posredovalni uradi za delo so v tem času imeli polne roke dela. Delavci so delo v tujini najprej iskali sami ali s pomočjo že v tujini živečih prijateljev in/ali sorodnikov, kasneje pa so odhodi na delo in selitve postali tudi organizirani. Prvih je bilo največ od junija leta 1965, ko je v veljavo stopil nemški Zakon o tujcih (*Grundsätze der Ausländerpolitik*³⁸), ki je veljal do polovice sedemdesetih let.³⁹ Čeprav naj bi v ZRN večina odšla le z namenom zaslužiti nekaj denarja in se vrniti, jih je, kot ugotavlja Vižintinova, precej tam tudi ostalo.⁴⁰ Po letu 1963 je bilo ilegalnih odhodov v ZRN konec, so se pa začele ekonomske selitve, ki so kulminirale v "selitvenem boomu" konec 60. let.⁴¹

Jugoslovansko odhajanje na delo v tujino sta v razvoju emigracijske politike oblikovali dve recesiji: prva je bila kratkotrajnejša (leta 1967) in je le za dve leti omejila selitvene tokove viška delovne sile v države Evropske gospodarske skupnosti (EGS); druga, ki jo je dodatno zaostрила energetska oz. naftna kriza (kot posledica že omenjene četrte izraelsko-arabske vojne oktobra 1973), pa je leta 1974 začela zmanjševati kontingent delovne sile v tujini, kar se je posredno izražalo tudi na domačem gospodarstvu po letu 1975.⁴² Naftnemu šoku je namreč sledila še socialna napetost, posledica pa je bila vsesplošna velika brezposelnost.⁴³

Zaradi poskusa zmanjševanja brezposelnosti je odhajanja na delo v tujino delno podpirala tudi SFRJ. Vprašanje o zaposlovanju in pravicah jugoslovanskih delavcev v ZRN se je reševalo že med letoma 1968 in 1969. 12. oktobra 1968 je ZRN s Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ) v Beogradu podpisala serijo sporazumov, ki so začeli veljati naslednje leto. Prvi, o reguliranju zaposlovanja jugoslovanskih delojemalcev v ZRN, je stopil v veljavo 4. februarja

³⁸ Carlos Sanz Díaz, "Umstrittene Wege: Die irreguläre Migration spanischer Arbeitnehmer in die Bundesrepublik Deutschland", v: *Das "Gastarbeiter"-System: Arbeitsmigration und ihre Folgen in der Bundesrepublik Deutschland und Westeuropa*, ur. Jochen Oltmer, Axel Kreienbrink in Carlos Sanz Díaz (München, 2015), str. 124.

³⁹ Zakon o tujcih je dovoljeval doseljevanje družine tujca šele po treh letih njegovega bivanja in dela v ZRN (izjema so bile dežele, s katerimi je ZRN podpisala dogovore o zaposlovanju), ko so že opominjali na probleme, ki so nastali z zaposlovanjem tujcev in vse bolj bremenili državo v materialnem in socialnem pogledu. To ni veljalo za Jugoslovane, povrh vsega je celo slabšalno, kajti v ZRN je bila vedno prisotna bojazen pred nevarnostjo za notranjo varnost, če ne bi uspeli prepričati socialne izolacije tujcev oziroma dvigniti položaja tujih delavcev vsaj na stopnjo nemških delavcev (Ingrid Slavec, *Slovinci v Mannheimu* (Ljubljana, 1982), str. 45).

⁴⁰ Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji", str. 157.

⁴¹ Prav tam, str. 158 (prim. Drnovšek, "Društveni arhivi v Nemčiji", str. 252).

⁴² ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 2.

⁴³ Karmen Medica, "Evropski migracijski procesi – refleksije preteklosti in dileme prihodnosti", *Monitor* XIII, št. 2 (2011), str. 9.

1969⁴⁴, drugi, o zavarovanju v primeru brezposelnosti 14. avgusta 1969,⁴⁵ tretji, o socialnem varstvu⁴⁶ pa 1. septembra 1969.⁴⁷

Hrvaški geograf Ivo Baučić je v svoji raziskavi, ki je bila narejena na podlagi popisa prebivalstva iz leta 1971, zapisal, naj bi tega leta okoli 670.000 jugoslovanskih delavcev delalo na tujem v Evropi in okoli 200.000 "preko morja".⁴⁸ Tega leta so delavci na začasnem delu v ZRN iz Jugoslavije predstavljali drugo največjo priseljensko skupino v zahodni Nemčiji, takoj za Turki.⁴⁹ Manjšo relativno zastopanost Slovencev v selitvah v obdobju po letu 1960 nam potrjuje popis prebivalstva leta 1971, ki navaja, da je bilo takrat na "začasnem" delu v tujini iz SR Slovenije le 7,2 % (oz. 48.240) vseh delavcev iz SFRJ.⁵⁰

Po letu 1970 so pristojni organi ZRN začeli postopoma podeljevati nemško državljanstvo jugoslovanskim državljanom.⁵¹ V skladu s tem je ZRN morala začeti z integracijo tujih delavcev, ki se je primarno osredotočila na izobraževalni sistem, saj je prav ta kazal jasne pomanjkljivosti in težave ob ne vključenosti ter slabši učni uspeh otrok delavcev na začasnem delu in bivanju v tujini v nemških šolah. Glavna težava naj bi bila učenje nemškega jezika.⁵²

⁴⁴ "Bekanntmachung der Vereinbarung mit der der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien über die Regelung der Vermittlung jugoslawischer Arbeitnehmer nach und ihrer Beschäftigung in der Bundesrepublik Deutschland", v: *Bundesgesetzblatt Teil II*, Z 1998, št. 33, izdano 29. 5. 1969 (Bonn, 1969), str. 1107–1115.

⁴⁵ "Gesetz zu dem Abkommen vom 12. Oktober 1968 zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien über Arbeitslosenversicherung", v: *Bundesgesetzblatt Teil II*, Z 1998, št. 53, izdano 19. 8. 1969 (Bonn, 1969), str. 1473–1484; "Verordnung über die Inkraftsetzung der Verwaltungsvereinbarung vom 16. Mai 1969 zu Durchführung des Abkommens vom 12. Oktober 1968 zwischen der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien über Arbeitslosenversicherung", v: *Bundesgesetzblatt Teil II*, Z 1998, št. 53, izdano 19. 8. 1969 (Bonn, 1969), str. 1484–1488.

⁴⁶ "Abkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien über Soziale Sicherheit", v: *Bundesgesetzblatt Teil II*, Z 1998, št. 50, izdano 31. 7. 1969 (Bonn, 1969), str. 1438–1451. Na ta nanašajoč se sporazum o otroških dodatkih, je začel veljati 1. maja 1969.

⁴⁷ Podrobneje o reguliranju zaposlovanja jugoslovanskih delojemalcev v ZRN glej: Karolina Novinščak, "The Recruiting and Sending of Yugoslav 'Gastarbeiter' to Germany: Between Socialist Demands and Economic Needs", v: *Transnational Societies, Transterritorial Politics: Migrations in the (Post-) Yugoslav Region, 19th–21st Century*, ur. Ulf Brunnbauer (München, 2009), str. 121–143; Kaja Shonick, "Politics, Culture, and Economics: Reassessing the West German Guest Worker Agreement with Yugoslavia", *Journal of Contemporary History* 44, št. 4 (2009), str. 719–736; Vilko Rozman, "Zaposlovanje naših delavcev v ZR Nemčiji", *Slovenski izseljenski koledar '70* (Ljubljana, 1969), str. 57–62; Lev Svetek, "Novi mednarodni sporazumi Jugoslavije na socialno-političnem področju", *Slovenski izseljenski koledar '70* (Ljubljana, 1969), str. 74–80.

⁴⁸ Ivo Baučić, *Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971*. Migracije radnika, knjiga 4. (Zagreb, 1973), str. 96 (dalje: Baučić, *Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971*).

⁴⁹ Jutta Höhne, Benedikt Linden, Eric Seils in Anne Wiebel, "Die Gastarbeiter Geschichte und aktuelle soziale Lage", *WSI Report* 16 (2014), str. 5 (dalje: Höhne et al., "Die Gastarbeiter Geschichte").

⁵⁰ Baučić, *Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971*, str. 96–97.

⁵¹ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, t. e. 2902, A-13-8, *Letno poročilo RSNZ – SRS – 1975*, Ljubljana, 18. 2. 1975, str. 48.

⁵² Lukšič Hacin, "Selitvena dinamika", str. 62–63.

Glede slovenskih zdomcev so v SDV ugotavljali tudi, da so postajali predvsem slovenski delavci na začasnem delu in bivanju v tujini po letu 1974 vse bolj pomemben faktor propagandne aktivnosti: "Psihološko-propagandni pritisk na naše delavce, ki predstavljajo na ta način le sredstvo za doseg političnih ciljev, izvajajo predvsem socialdemokratske in levičarsko usmerjene stranke v zahodni Evropi."⁵³ Po poročilu SDV naj bi bili socialdemokrati v ZRN močno povezani s sindikalnimi in socialnimi delavci, ki so delali za nemško socialno institucijo *Arbeiterwohlfahrt* (AWO)⁵⁴. Ta naj bi bila vidno prisotna s svojo politično-propagandno aktivnostjo med delavci.⁵⁵ SDV je sumila, da je bila organizacija preko posameznikov povezana z nemško obveščevalno službo. AWO naj bila odgovorna za indoktrinacijo slovenskih delavcev in jih izrabljala za propagandne dejavnosti socialdemokratske stranke v ZRN. Organi za notranje zadeve so zabeležili, kako naj bi nemški uradi v letu 1978 izvajali psihološki pritisk nad slovenskimi delavci na začasnem delu in bivanju v tujini, saj naj bi jih na pobudo nemških sindikatov nagovarjali, naj se vključijo v sindikate ali Socialdemokratsko stranko, npr. zaradi provizije.⁵⁶ V poročilu je med drugim navedeno, da so leta 1977 v ZRN organizacije slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v tujini naleteli na odpor in nerazumevanje tamkajšnjih oblasti. Med glavnimi pobudniki omejevanja samoorganizacije slovenskih delavcev v ZRN naj bi bilo sindikalno združenje DGB in sindikat delavcev IG Metall, ki naj bi glasno opozarjali na "prisotnost in zahrbtnost politike Zveze sindikatov Jugoslavije proti nemškim sindikatom", pri čemer so poudarjali, da za njim stoji jugoslovanska Zveza komunistov in SDV, ki naj bi poostreno kontrolirali vse jugoslovanske delavce na začasnem delu in bivanju v ZRN.⁵⁷ SDV je sklepala, da je takšna politična platforma bila v okvirih takrat vodilnih političnih strank socialdemokratske SPD (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) in Krščanskosocialne unije CSU (*Christlich-Soziale Union*); s tem naj bi želele politizirati slovenske delavce na začasnem delu in bivanju v tujini v ZRN. To naj bi poskušali tako preko slovenskih klubov, ustanovljenih v ZRN, kot tudi pri raznih nudenjih ugodnosti za otroke kasneje pri iskanju prve zaposlitve in pri

⁵³ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, t. e. 2902, A-13-8, *Letno poročilo RSNZ – SRS – 1975*, Ljubljana, 18. 2. 1975, str. 47.

⁵⁴ AWO (Arbeiterwohlfahrt) obstaja še danes. Gre za socialno organizacijo, ki jo financira vlada. Beguncem nudi nasvete ter tečaje, ki jih seznanjajo s sistemi v Nemčiji. Tudi ljudska univerza v Karlsruhe, ki jo financira občina, nudi tečaje nemščine kot tuj jezik, ponujajo pa tudi izobraževalni program poklicnega usposabljanja, vendar ne v kombinaciji z jezikom (Natalija Vrečer [et al], *Izobraževanje in usposabljanje migrantov v Sloveniji* (Ljubljana, 2008), str. 15; Uradna spletna stran AAWO Karlsruhe, www.awo-karlsruhe.de/).

⁵⁵ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 41.

⁵⁶ Prav tam, str. 48.

⁵⁷ Prav tam, str. 77–78.

pridobivanju nemškega državljanstva. Na podoben način naj bi "novačila" tudi Komunistična partija Nemčije (KPD), ki naj bi predvsem v Münchnu in Dülmnu iskala oporo med delavci na začasnem delu v tujini. SDV je navedla tudi zanimiv primer iz Ravensburga v letu 1978, ko naj bi zdomski starši slovenskih otrok v ZRN preko predsednice šolskega odbora ugotavljali, kako ni primerno, da se učenci pri pouku slovenskega jezika učijo o zgodovini narodnoosvobodilnega boja, kjer se potencirajo zločini Nemcev, saj naj bi tako otroke izrabili proti nemškim vrstnikom.⁵⁸

O magnitudi vpetosti slovenskih zdomcev v ZRN v levičarskih in/ali komunističnih združenjih ponuja Christopher Molnar z Univerze v Michiganu malce drugačne sliko. V svoji že omenjeni študiji iz leta 2014 je med drugim zapisal, da so sicer Nemci na jugoslovanske delavce sprva gledali z nelagodjem, saj je obstajal strah, da so "okuženi" s "Titovim komunizmom", a vendar se je izkazalo, da so bili med vsemi priseljskimi (več)etničnimi skupinami v ZRN Jugoslovani najmanj aktivni v levičarskih in/ali komunističnih združenjih.⁵⁹ Podobno je leta 1966 v pismu naslovljenemu na neimenovanega bavarskega rimskokatoliškega cerkvenega uslužbenca zapisal slovenski duhovnik in takratni vodja Zveze slovenskih izseljenskih duhovnikov msgr. dr. Janez Zdešar: "Niso vsi gostujoči delavci iz Jugoslavije komunisti, kot se to velikokrat domneva. Prav nasprotno; velika večina njih ne želi sploh ne slišati o komunizmu. Želijo zgolj zaslužiti veliko denarja in to kar najhitreje, zato da se bi lahko vrnil domov."⁶⁰

Slovenski zdomci so v ZRN prišli zaradi ekonomskih razlogov in le za določen čas, lahko pa je tok dogodkov povzročil, da so tu ostajali, pripeljali še družino ali si jo tam ustvarili, kljub temu da jim morebitna politična situacija ni bila naklonjena. Kot že omenjeno, so zaradi gospodarske krize in odpuščenja nemalokrat živeli tudi v strahu pred prisilnim odhodom⁶¹ nazaj v matično domovino, a po drugi strani lahko sklepamo, da tudi v strahu pred tem, da bodo ob (pre)dolgem bivanju v ZRN izgubili stik s slovensko kulturo. Zaradi slednjega in tudi v želji po druženju, so se nekateri angažirali pri ohranitvi slovenskega jezika in drugih aspektov slovenske kulture. Med seboj so začeli sodelovati, se družiti in povezovati. Posledica tega so bila mnoga ustanovljena društva, v katerih so prirejali kulturne in športne prireditve.⁶² V kulturnem

⁵⁸ Prav tam, str. 48–49.

⁵⁹ Molnar, "Imagining Yugoslavs", str. 140.

⁶⁰ Molnar, "Imagining Yugoslavs", str. 152–153.

⁶¹ Veliko slovenskih delavcev na začasnem delu se je zaradi ekonomske negotovosti po izbruhu naftne krize balo, da bodo odpušteni, zato so v Sloveniji pospešeno začeli graditi hiše, za primer, da bi se morali vrniti v SRS. Nekateri so se tudi vrnili, a po letu 1980, ko je Jugoslavijo po Titovi smrti zajela huda gospodarska kriza (Štumberger, "Slovenski selitveni tokovi v Nemčijo in spremljanje vloge slovenščine", str. 105).

⁶² Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji", str. 162.

smislu so se slovenski zdomci v ZRN sicer družili predvsem v okviru splošnih jugoslovanskih društev, kjer pa za slovensko kulturo ni bilo ustrezno poskrbljeno. Med delavci na začasnem delu in bivanju v tujini pa so v ZRN delovali tudi katoliški duhovniki, ki so ponekod (v šestih zveznih deželah) celo pomagali pri organizaciji slovenskega dopolnilnega pouka za otroke, ki so se v času začasnega dela in bivanja v ZRN staršem pridružili v tujini.⁶³ Tudi mlajše generacije so se tako učile slovensko, kljub temu da so imele oblasti negativen odnos do dvojezičnosti (v smislu dopolnilnega pouka) v šolah. Namen vzgojno-izobraževalnega procesa z otroki in mladino v slovenščini v tujini predvsem v obliki dopolnilnega pouka je bil ohranjanje maternega jezika, razvijanje pripadnosti domovini in zmanjševanje težav učencev pri morebitnem ponovnem vključevanju v vzgojno izobraževalni proces, v kolikor bi se vrnili v SFRJ. Prvi oddelki dopolnilnega pouka v slovenskem jeziku so pričeli z delovanjem leta 1971/72, ob zaključku šolskega leta 1978/79 pa je bilo v ta pouk vključenih več kot 2000 otrok (v vseh državah zahodne Evrope), ki jih je poučevalo okoli 50 slovenskih učiteljev. Načeloma so tuje države organizacijo in vsebine dopolnilnega pouka slovenščine prepuščale državam emigracije, po poročilih SDV pa naj bi v ZRN konec sedemdesetih let začeli opažati vmešavanje tujih (torej nemških) šolskih oblasti v vsebino dopolnilnega pouka, predvsem tam, kjer so slovenski učitelji skušali pouk slovenščine integrirati v redni predmetnik tamkajšnjih šol.⁶⁴

V obdobju po naftni krizi je bivanje in zaposlovanje v ZRN predstavljalo vse večji interes širše družbenopolitične skupnosti za Slovence. V sedemdesetih letih je bilo samoorganiziranje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v ZRN relativno intenzivno. Združevanjem v društva SDV seveda načeloma ni nasprotovala, saj je zanje z varnostnega vidika to pomenilo pomembno obliko zaščite širših interesov slovenskih delavcev na začasnem bivanju in delu v ZRN in interesov takratne samoupravne socialistične skupnosti, obseg in vsebina njihovega delovanja pa je pravzaprav pomenila prepreko "negativnim pojavom tujega okolja, politike in integracije in asimilacije imigrantske skupnosti".⁶⁵ Ustanovljena društva in klubi so imeli namreč znatno vlogo pri vzgoji in izobraževanju otrok in mladine ter pri informiranju odraslih slovenskih zdomcev.

V sedemdesetih letih so bila v ZRN ustanovljena naslednja društva: Katoliška skupnost – Berlin (1970); SKUD (Slovensko kulturno umetniško društvo) Triglav – Stuttgart (1971), ki je ustanavljala svoje podružnice SKUD Triglav Nagold (1974), SKUD Triglav Sindelfingen (1973), SKUD Triglav Reutlingen (1975). Odbor društev Triglav ter SKUD Kajuh – Uhingen (1979); SKŠD (Slo-

⁶³ Štumberger, "Slovenski selitveni tokovi v Nemčijo in spreminjanje vloge slovenščine", str. 110.

⁶⁴ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 79–81.

⁶⁵ Prav tam, str. 77.

vensko kulturno in športno društvo) Planika – Ravensburg (1978) in SKPD (Slovensko kulturno prosvetno društvo) Planika Ludwigsburg, Klub Slovenija – Gütersloh (1976) in SKŠD Slovenija – Ulm (1979); SKPD Lastovka – Ingolstadt (1977), SKŠD Drava – Augsburg (1979), SKŠD Simon Jenko – Nürnberg (1979), SKPD Sava Frankfurt na Majni (1972), SKŠD Bled – Essen (1972), KJ (Klub Jugoslovena) Sloga – Grevenbroich (1979), SKŠD France Prešeren – Burscheid (1977), SKŠD Maribor – Hilden (1975), Društvo slovensko nemškega pisateljstva Ljubljana – Essen (1977), SKŠD Slovenski zvon – Krefeld (1979) in SKŠD Ljubljana – Leverkusen (1979).⁶⁶

Statistični podatki Republiškega sekretariata za notranje zadeve o začasnem delu in bivanju slovenskih delavcev v tujini

Na začasno zaposlovanje in bivanje delovne sile v tujini so v SRS postali pozorni že na začetku šestdesetih let, ko so posamezniki v vse večjem številu iskali zaposlitev v razvitejših zahodnoevropskih državah. Tudi v RSNZ so ugotavljali, da so selitve delovne sile z manj razvitih področij v razvitejša in v tujino v vseh integracijskih in stabilizacijskih prizadevanjih tedanjega sveta povsem nekaj normalnega.⁶⁷

Uprava za analitiko RSNZ SRS je konec leta 1980 v prilogi analitičnega pregleda o območjih zaposlovanja slovenskih delavcev v državah zahodne Evrope zapisala, da se po "nepopolnih statističnih ocenah in zbranih podatkih RSNZ" v ZRN na začasnem delu in bivanju nahaja 48.000⁶⁸ slovenskih zdomcev, ki so bili raztreseni v večjih in manjših skupinah po vsej državi.⁶⁹ Ta številka ni skla-

---

⁶⁶ Drnovšek, "Društveni arhivi v Nemčiji", str. 257; ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Priloga II: Pregled območij zaposlovanja slovenskih delavcev v državah Zahodne Evrope, Ljubljana, decembra 1980, str. 27–31.

⁶⁷ Na tem mestu *Poročilo o delavcih na začasnem bivanju in delu v tujini* iz leta 1980 Uprave za analitiko navaja vir: Grečič: *Migracije radne snage i njene posledice, Ekonomska politika* s. 1580 (Beograd, 1967); ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 1.

⁶⁸ Skupaj je bilo tega leta v ZRN okrog 2,6 milijona tujih delavcev ter dobrih 3,9 milijona vseh tamkaj živečih tujcev. Številke se razlikujejo od avtorja do avtorja. Vižintinova opozori, da je točne številke težko določiti, saj so uradni statistični podatki, ki jih avtorji navajajo, pogosto zajemali le tiste delavce, ki so se v ZRN zaposlili s posredovanjem službe za zaposlovanje in niso nujno vključevali individualnih odhodov v okviru zasebnih migracijskih mrež (Paul Boyle, Keith Halfacree in Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration* (New York, 1998), str. 226; Höhne et al., "Die Gastarbeiter Geschichte und aktuelle soziale Lage", str. 6; Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji", str. 159).

⁶⁹ ARS SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Priloga II: Pregled območij zaposlovanja slovenskih delavcev v državah zahodne Evrope, Ljubljana, decembra 1980, str. 18.

dna s popisom prebivalstva iz leta 1971⁷⁰, ki nam kaže da je bilo na dan popisa (31. marca 1971) na začasnem delu in bivanju v tujini 48.086 vseh delavcev iz Slovenije, ne le v ZRN. Glede na to, da je do konca sedemdesetih let število zdomcev še upadlo (od leta 1971 do 1980 se število odhodov delavcev na začasno delo in bivanje zmanjša, poveča pa se npr. število družinskih članov, ki so prišli za delavci, že dlje časa bivajočimi v ZRN),⁷¹ je bržkone pri poročilu RSNZ prišlo do napake oz. površnega branja popisa prebivalstva. Sociološka raziskava o Slovencih v ZRN⁷², objavljena leta 2014, je pokazala, da je bilo v času popisa na delu v ZRN 29.901 delavcev iz Slovenije, to je 62,2 % vseh delavcev iz Slovenije na delu v tujini. Pri tem je poudarjeno, da "nobena institucija ali organizacija v Sloveniji (in tudi ne v ZRN) nima kompletnega in tekočega pogleda na populacije delavcev iz Slovenije v ZRN. Nemške državne in druge ustanove /.../ registrirajo pri delavcih iz Jugoslavije, ne glede na njihovo narodnost, le podatek "Jugoslawische Gastarbeiter".⁷³ Opozoriti je torej potrebno na variabilnost števil, mnogi podatki namreč kažejo le na številke Slovencev na začasnem delu in bivanju v tujini po uradnih, v času pisanja raziskav dostopnih podatkih, nekateri pa ne zajemajo družin, ki so v ZRN odšle za delavci. Podatki so vsekakor nepopolni, česar so se, kot rečeno, zavedali tudi v SDV.

Ob podatkih o številu delavcev na začasnem delu v tujini so v analizi RSNZ zapisali tudi, v katerih dejavnostih naj bi se delavci v ZRN zaposlovali. Ugotovili so, naj bi bilo večje število delavcev zaposleno v kovinski industriji in gradbeni dejavnosti, medtem ko so žensko delovno silo zaposlovali predvsem v gostinski in zdravstveni dejavnosti. Primerljivi podatki za leto 1986 kažejo, da je bilo 46 odstotkov delavcev iz Jugoslavije tistega leta zaposlenih v proizvodnji. Za primerjavo: med številno turško delavsko populacijo jih je istega leta v proizvodnji delalo kar več kot dve tretjini zaposlenih.⁷⁴ Kot ugotavljajo Fassmann, Münz in Seifert na podlagi demografskih raziskav, je bilo še leta 1993 med priseljenci in zdomci iz nekdanje jugoslovanske države v takrat že združeni Nemčiji kar 86 odstotkov takih z zgolj osnovnošolsko izobrazbo. Takih s sekundarno stopnjo

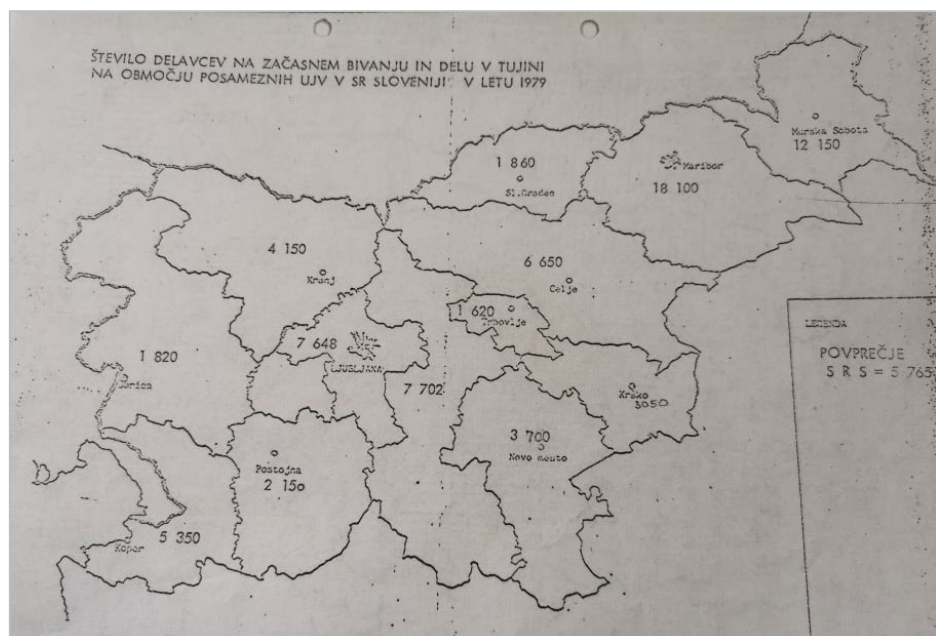
⁷⁰ *Statistični letopis SR Slovenije 1972–1989*, predvsem letnik 11, str. 75–76 in letnik 21, str. 69–77; Ivo Baučič, "Socijalno-ekonomske posledice vanjskih migracija radne snage iz Jugoslavije", *Geografski glasnik*, št. 33–34 (1971/1972), str. 36.

⁷¹ Vižintin, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji", str. 159

⁷² Leta 1974 je v njej sodelovalo tisoč delavcev na začasnem delu in bivanju v tujini in izseljencev. Podatke so zbirali na podlagi poročil Zveznega zavoda za statistiko, podatkov Republiškega zavoda za zaposlovanje v Ljubljani, Popisa prebivalstva iz leta 1971, rezultatov raziskave Bundesanstalt für Arbeit iz leta 1972 idr.

⁷³ Niko Toš (ur.), *Vrednote v prehodu XI. Iz zakladnice socioloških raziskav: migracij Slovencev (1973–1987) in socialne strukture jugoslovanske družbe (1983–1987)*, Fakulteta za družbene vede in Echoraum (Ljubljana/Wien, 2014), str. 74–76.

⁷⁴ Heinz Fassmann, Rainer Münz in Wolfgang Seifert, "Was wurde aus den Gastarbeitern? Türken und (Ex-) Jugoslawen in Deutschland und Österreich", *Demographische Informationen* 1997/1999, str. 61.

Kartogram deleža delavcev na začasnem bivanju in delu v tujini na območju posameznih uprav javne varnosti v Socialistični Republiki Sloveniji na 1000 prebivalcev v letu 1979 (ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Priloga I: Osnovni podatki o naših delavcih na začasnem bivanju in delu v tujini, Karta 5, Ljubljana, decembra 1980)

izobrazbe je bilo 13 odstotkov, posameznikov s terciarno stopnjo, torej višje- in visokošolsko stopnjo izobrazbe pa le 2 odstotka.⁷⁵

Največ slovenskih delavcev naj bi po podatkih komunalnih zavodov za zaposlovanje iz SRS v ZRN konec sedemdesetih let prihajalo z območij Maribora, Murske Sobote, Celja ter Ljubljane. Živeli so predvsem na področju Baden-Württemberga (predvsem v Stuttgartu), na južnem (München, Augsburg in Ingolstadt) in severnem Bavarskem, v mestih severnorenskega in vestfalskega področja (Düsseldorf, Duisburg in Essen) ter na področju zahodnega Berlina. Največ jih je živel v zvezni deželi Baden-Württemberg, kjer naj bi bilo kar okoli 15.000 delavcev z družinami, ki so v glavnem bili zaposleni v industriji, gradbeništvu in v obrtni dejavnosti. Na območju Kölna z okolico bi, kot so zapisali, po "neuradnih statističnih podatkih" moralo bivati nad 3500 slovenskih delavcev, ki so bili zaposleni v glavnem v industriji, gradbeništvu in obrti, v zahodnem Berlinu okoli 2000, zaposlenih v gradbeništvu in industriji, na Bavarskem naj bi bilo na območju južne Bavarske začasno bivajočih okoli

⁷⁵ Prav tam, str. 63.

9000 slovenskih delavcev z družinami, v okolici Frankfurta, Offenbacha in Wiesbadna okoli 4000, Augsburga 1000, na območju Düsseldorfa, Solingena, Wupertala z okolico okoli 5000, na območju Dortmunda, Haagna, Bochuma in Hamma z okolico je bilo okoli 900 delavcev, ki so bili zaposleni v industriji, gradbeništvu, obrtništvu in deloma v komunalni. Na območju Mannheima, Heidelberga, Kaiserlauterna, Ludwigshafna naj bi bilo zaposlenih okoli 1000 slovenskih delavcev, okoli Hamburga pa nad 900.⁷⁶ Skupaj naj bi bilo po seštevkcu konec sedemdesetih let na začasnem delu in bivanju v ZRN po podatkih SDV okoli 48.000 slovenskih delavcev.

V omenjenem poročilu pa so zaznavali tudi, kot so zapisali, "varnostno zanimiv pojave med našimi delavci na začasnem bivanju in delu v tujini".⁷⁷ Ob preučitvi ekonomskih, političnih, socialnih, pravnih in drugih problematik v zvezi s slovenskimi delavci v tujini so si močno prizadevali za "varovanje" zdomcev pred tujimi vplivi in morebitno indoktrinacijo, ki ni sovpadala z jugoslovanskim socialističnim sistemom. Delavce na začasnem delu in bivanju v tujini naj bi, kot so zapisali v poročilu SDV, želeli "obvarovati" pred prevzemanjem "meščanske, drobnolastniške mentalitete", vplivi političnih strank in sindikatov, vplivi tujih propagandnih sistemov in delovanji informativnih sredstev ter predvsem pred vplivi jugoslovanske politične emigracije, emigrantskega "klera", Rimskokatoliške cerkve, ukrepi in postopki tujih vladnih institucij, policijskimi organi, obveščevalnimi službami ipd. Politična agitacija, ki naj bi bila protijugoslovansko usmerjena, naj bi se širila predvsem s sredstvi javnega obveščanja. V slednjih naj bi se po poročilu SDV iz leta 1980 predvsem po letu 1976 začela potencirati stališča o usodi SFRJ po Titu, o nacionalni neenotnosti, zatiranju Albancev na Kosovu, vplivu birokratsko-dogmatskih sil, o omejevanju osebne, umetniške in znanstvene svobode, približevanju Jugoslavije vzhodnemu bloku, o kritičnem gospodarskem in družbenem stanju, notranjih nesoglasjih, sprevačanju ekonomskih nasprotij v nacionalna ipd.⁷⁸ V tem kontekstu je potrebno omeniti, da so bila stališča v kritičnih intelektualnih krogih v tedanji SFRJ v drugi polovici sedemdesetih in začetku osemdesetih let podobna. Ob vsesplošni gospodarski, politični in socialni krizi ali pa morda prav zaradi nje, so slovenski kulturniki in intelektualci začeli javno in zlasti v krogu kritičnih revij (predvsem *Tribuna*, *Katedra*, *Mladina*, po letu 1982 tudi *Nova revija*) opozarjati na podobne zgoraj omenjene "napake" režima in iskali predloge možnih rešitev.⁷⁹

⁷⁶ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 17–28.

⁷⁷ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 34.

⁷⁸ Prav tam, str. 34–35.

⁷⁹ Šela in Friš, "Nova revija v primežu Službe državne varnosti", str. 824.

SDV je kljub očitnim zgoraj naštetih kritikam sklepala, da je poglobitna vloga emigrantskih duhovnikov oz. Rimskokatoliške cerkve, humanitarnih organizacij kot tudi politične emigracije predvsem indoktrinacija slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v ZRN, ki nanje "pritiskajo" s t. i. zgoraj omenjeno subverzivno propagando. Pri tem naj bi preko socialne in finančne pomoči (reševanje stanovanjske problematike, nudenje cenene prehrane, otroškega varstva ipd.) nase "vezali" večje število slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v tujini.⁸⁰ Temelj subverzivne propagande nad zdomci ne le v ZRN, ampak na področju celotne zahodne Evrope, pa tudi dejanski cilj dejavne emigracije, naj bi bil po SDV v prvi vrsti dokazati in prikazati

prednosti kapitalističnega produkcijskega sistema pred socialističnim, in sicer s pomočjo primerjav standarda in ekonomskega ter tehničnega napredka, kakor tudi večstrankarskega sistema, ki naj bi predstavljal "celovito" uresničitev človekovih pravic in svoboščin.⁸¹

Zanimiva je s strani SDV narejena analiza posledic t. i. dolgotrajnega bivanja v tujini. SDV je sklepala, da je dolžina bivanja v tujini odvisna od več dejavnikov, pri čemer je najvažnejši ekonomski dejavnik: "Značilno je, da se prav delavci z visoko strokovno usposobljenostjo ali lastno gospodarsko dejavnostjo težje odločajo za vrnitev v domovino."⁸² Glavni negativni učinki začasnega bivanja delavcev naj bi po SDV bili v odlivu deviznih sredstev, potencialnih možnostih povečanja brezposelnosti domačih delavcev, kot negativno posledico pa je videla tudi v nevarnosti pred etničnimi, kulturnimi in rasnimi nasprotji. Pri SDV so se zavedali, da ima dolgotrajna selitev na ljudi tudi pozitivne posledice, pri čemer so našteli: blažitev povpraševanja po delovni sili, celovitejšo in optimalnejšo izrabo proizvodnih sil, povečanje stopnje ekonomske rasti, dvig socialnega položaja domače delovne sile, priliv varnostno zanimivih informacij o varnostnem sistemu emigrantske družbe in možnost neposrednega plasiranja subverzivno-propagandnih in sovražnih informacij. Pri SDV so ugotavljali, da so neposredne in kratkoročne gospodarske koristi prisotne na obeh straneh (v državi izseljevanja in državi priseljevanja), medtem ko so posredne in dolgoročne posledice pretežno koristnejše v državah priseljevanja, torej v ZRN.⁸³

---

⁸⁰ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 36–41

⁸¹ Prav tam, str. 43.

⁸² ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 34.

⁸³ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 4–5.

Posebno analizo so posvetili tudi mikro- in makroekonomskim posledicam zaposlovanja in (začasnega) bivanja v tujini za samega delavca na začasnem delu in bivanju v tujini. Izpostavili so možnost večjega zaslužka, pridobitev višje kvalifikacije ter učenje tujega jezika, kot negativne pa so navedli predvsem stres pri selitvi, administrativne stroške, izpostavljenost možni brezposelnosti. Za celotno družbo delavca na začasnem delu in bivanju v tujini pa so se z vidika makroekonomskih odnosov negativne posledice kazale v zmanjšanju delovne sile, poslabšanju starostne strukture zaposlenih, neravnotežju kvalificirane delovne sile, pospešeni urbanizaciji in v možnostih deflacijskih efektov na posameznih področjih gospodarske dejavnosti; pozitivne pa v ublažitvi stopnje brezposelnosti, dotoku deviznih sredstev, izboljšani kvalifikacijski strukturi tistih, ki se vrnejo ter v pozitivnem efektu na splošno plačilno bilanco države.⁸⁴

Naloge in namen nadzora Službe državne varnosti nad skupnostmi med slovenskimi delavci na začasnem delu in bivanju v ZRN

SDV, ki je imela vlogo politične policije, sicer usmerjeno predvsem v notranjo problematiko (med prioritetami nadzora je bil namreč boj proti notranjemu sovražniku)⁸⁵, se je posvečala tudi odkrivanju subverzivnih in drugih aktivnosti zdomstva in tudi izseljenstva (pri tem je šlo zlasti za politično in duhovniško emigracijo). Spremljala in nadzirala je predvsem emigrantski tisk, ne zgolj "sovražni", temveč tudi tistega, ki so ga ocenjevali za naklonjenega SFRJ.⁸⁶ Vsako leto so sodelavci SDV pisali poročila o varnostnih razmerah, t. i. varnostne ocene, ki jih je nato obravnaval Svet za varstvo ustavne ureditve, ki je ocenjeval razne oblike sovražnega govora in nato sodstvu svetoval, kako ukrepati, nato pa še predsedstvu SRS.⁸⁷ (Slovenski) Emigrantski tisk so spremljali ne le v Evropi, temveč povsod po svetu, kjer so živeli in/ali delali Slovenci. Vsako leto so izdali poročilo o tem, koliko časopisov in listov skupaj izhaja, kje izhajajo, kdo so njihovi dopisniki in uredniki (le-te so natančneje obravnavali), kje se zbirajo, osredotočali pa so se predvsem na teme, ki so jih obravnavali in v kakšnem odnosu so do SFRJ. Načeloma so emigrantski tisk v

⁸⁴ Prav tam, str. 5–6.

⁸⁵ Gregor Jenuš in Darko Friš, "Specialna vojna. Prispevek o ukrepih jugoslovanskih organov za notranje zadeve pri nadzoru državne meje in v boju proti 'zunanjim' in 'notranjim sovražnikom'", *Annales, Series Historia et Sociologia* 27, št. 4 (2017), str. 778.

⁸⁶ Friš in Hazemali, "Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti", str. 819.

⁸⁷ Šela in Friš, "Nova revija v pramežu Službe državne varnosti", str. 824; Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, I*, str. 101; Marjan Horvat, "Prepovedi in zaplembe tiska", v: *Slovenska kronika XX. stoletja*, knjiga 2: 1941–1995, ur. Marjan Drnovšek, Franc Rozman in Peter Vodopivec (Ljubljana, 2005), str. 410.

90 % označili za sovražnega. Največji del emigrantskega tiska je izhajal v Združenih državah Amerike in Argentini, kjer je bila naseljena večina ekonomskih in političnih emigrantov.⁸⁸

Kot že omenjeno, je leta 1980 Uprava za analitiko, ki je delovala v okviru RSNZ SRS, izdala pregledno poročilo o *Delavcih na začasnem bivanju in delu v tujini*. Obsežno poročilo obravnava je sestavljeno iz uvoda in treh vsebinskih poglavij s prilogami. V uvodu so opredeljeni temeljni pojmi in zgodovinsko ozadje odhodov slovenskih delavcev na začasno delo in bivanje iz SRS v tujino po letu 1965 (do 1980), negativne in pozitivne posledice za domačo in tujo družbo ter poglobitve motive za odhod. V drugem poglavju poročilo razdeli osnovne podatke o slovenskih delavcih na začasnem delu in bivanju v tujini, kjer so zapisani statistični podatki o procentih zdomcev glede na narodnost, spol, glede na regije od koder odhajajo ter kam (v katere tuje države zahodne Evrope) odhajajo na delo; v okviru tega poglavja razdelajo še posledice dolgotrajnega bivanja v tujini ter vračanje delavcev z začasnega dela v domovino, subverzivno-propagandne pritiske na slovenske delavce na začasnem delu v tujini, omenijo politične stranke in sindikate, samoorganiziranje slovenskih delavcev v tujini, šolanje otrok delavcev in bivajočih Slovencev v tujini, vlogo sredstev javnega obveščanja na tujem ter vplive tuje policije in varnostnih služb. Nadalje se posvetijo še pomenu Rimskokatoliške cerkve v emigraciji, slovenski politični emigraciji, slovenskim študentom na tujem ter sprejemanju tujega državljanstva. Naslednje vsebinsko poglavje pa se osredotoča prav na naloge organov za notranje zadeve.

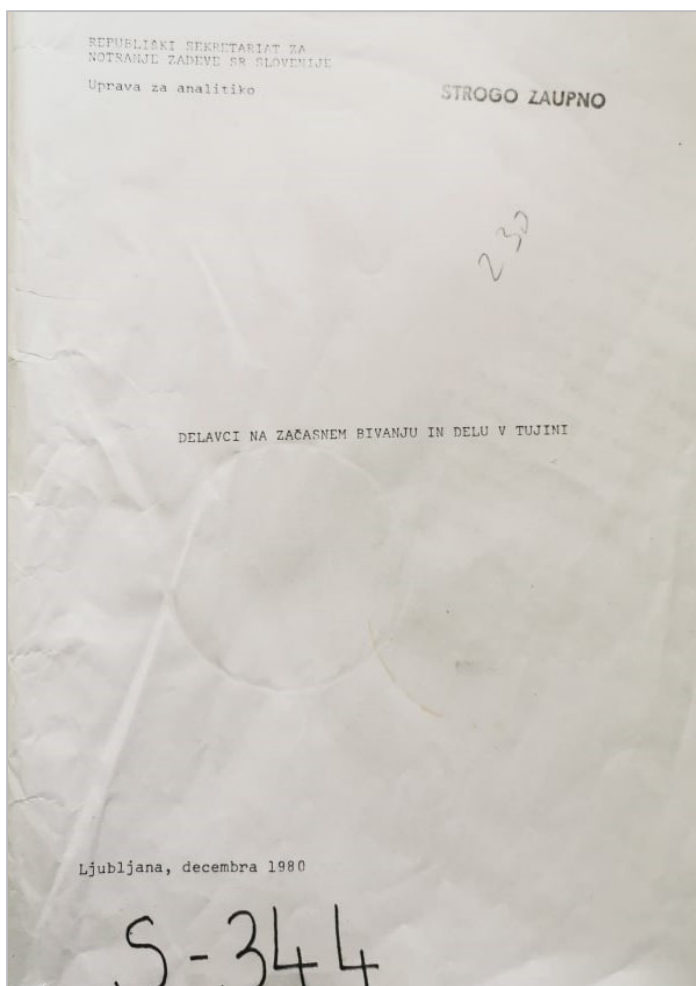
Za preučevanje problematike na tujem je RSNZ aktivirala kontraobveščevalno in varnostno zaščito za Slovence, sodelavci katerih so delali in bivali na tujem, in sicer v dveh smereh:

- Zaščito pred tujimi sovražnimi vplivi, aktivnostjo reakcionarnih organizacij in protijugoslovansko usmerjenih uradnih predstavnikov oblasti, obveščevalnih služb in policijskih ustanov in
- ofenzivno zavarovanje delavcev z ustvarjanjem operativnih pozicij med delavci in njihovo angažiranje v zaščiti proti sovražnim strukturam.⁸⁹

Naloge agentov in informatorjev SDV so bile številne in razvejane: preventivni razgovori z delavci v tujini ob njihovem odhodu in vračanju; "razčiščevanje" s (so)delavci, za katere je SDV sumila, da nastopajo kot zveze tujih poli-

⁸⁸ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 1168, 3200-6, *Emigrantski tisk – analize*: Analiza o pregledu emigrantskega tiska po svetu, Ljubljana 1962–1967, str. 1.

⁸⁹ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 81.

Naslovna stran analize Uprave za analitiko RSNZ: Delavci na začasnem bivanju na delu v tujini (ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980)

cijskih organov oz. obveščevalno-varnostnih služb; ustrezno ukrepanje proti tistim, ki so služili v francoski tujski legiji ali v ameriških in britanskih pomožnih enotah v sestavu NATO v ZRN oz. tisti, ki so bili v postopku v begunskih taboriščih ali drugih varnostno-političnih institucijah v priseljenjskih državah; zavarovanje društev in klubov pred tujimi pritiski, načrtovanje in izvajanje operativnih prodorov in specialnih akcij v centre "sovražne in obveščevalne dejavnosti"; razčiščevanje in upravno razreševanje pridobivanja državljanstev ZRN na podlagi "starih nacističnih odredb"; zagotovitev operativnega pogleda v strukturo dnevne migracije delavcev; pospeševanje diferenciacije med politično emigracijo in emigrantsko duhovščino, ki naj bi bila "sovražno" usmerjena; dograjevanje mreže sodelavcev in virov v vseh večjih centrih in koncentraci-

jah slovenskih delavcev v tujini, kjer je bila evidentirana "sovražna" dejavnost politične emigracije, emigrantskega "klera", tujih obveščevalnih služb ter reakcionarnih političnih organizacij; selekcioniranje in operativno pokrivanje vseh strateško pomembnih objektov v državah priseljevanja, s postavitvijo operativnih pozicij za potrebe obveščanja o spremembah strateškega in varnostnega pomena; postavitve strateške agenture za sabotaže in diverzantske akcije v priseljenjskih državah ter organiziranje in izgrajevanje operativno-tehničnih pozicij, enosmernih in dvosmernih radijskih zvez med strateško agenturo v tujini, s čimer se je zagotavljalo pravočasno obveščanje o pojavih strateškega pomena, vključno z možnimi formacijami kolaborantskih enot posameznih delavcev na začasnem delu in bivanju v tujini ter aktivnostmi tujih obveščevalnih služb.⁹⁰

Omenjene naloge, ki si jih je v okviru spremljanja in nadzora emigrantov zadala SDV, se je trudila natančno izpolnjevati. O tem pričajo ohranjena poročila in analize spremljanega emigrantskega tiska in tudi posameznikov. Na tem mestu velja pojasniti, da se je, kar se tiče posameznikov, SDV v največji meri posvečali politični emigraciji oz. bivajočim v ZRN, ki so bili politično in protijugoslovansko usmerjeni. Ena njenih največjih skrbi, ogrožanje jugoslovanskega socialističnega sistema, se je pokazala tudi pri primeru Gorazda Bavčerja⁹¹, slovenskega emigranta v Ingolstadt. Primer je bil s strani SDV obravnavan v okviru operacije "Mavrica", s katero so začeli že leta 1977. Po podatkih iz dokumentov naj bi Bavčer s pomočjo sorodnikov, prav tako bivajočih v ZRN, natisnil letake s protijugoslovansko oz. "sovražno" vsebino.⁹² Glavna naloga SDV znotraj te operacije je bila, da Bavčerja zasliši, in to takrat, ko bi prišel v Jugoslavijo. Pred razgovorom so želeli razčistiti vse morebitne dogodke, pridobiti čim več informacij o njegovem delu, družini, političnih stališčih ipd., saj naj bi bil tako pogovor z njim uspešnejši.⁹³ SDV se je tako lotila dela in ob lastnih virih (pod kodnimi imeni "Vedran", "Mravlja" in "Užičan") zaslišala njegove sorodnike, mamo, sestro in sestrinega moža, in seveda Bavčerja samega. Prestregli so tudi vsako pismo, ki ga je Gorazd poslal svoji mami, opravili so hišne preiskave pri sorodnikih ter natančno raziskali družinsko zgodovino vseh vpletenih. Ugotovili so, da je v ZRN želel zaprositi za politični azil, saj nemškega državljanstva

⁹⁰ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 81–83.

⁹¹ V dokumentih se pojavljata dve različici priimka: Bavčer in Bavčar. Sprememba v priimku ni pojasnjena, najbrž je šlo za tehnično napako, vendar se operacija zaključuje z imenom "Bavčer". Sicer ga je SDV spremljala pod kodnim imenom "Hrast".

⁹² V pregledani dokumentaciji letaki niso priloženi, tako da neposredna vsebina ni znana, vendar so se sodelavci SDV jasno izrazili glede njene sovražnosti in protijugoslovanskosti.

⁹³ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, Arhivska enota (RTZ) 535, t. e. 2332, *Operacija Mavrica: Nekaj možnih elementov za razgovor z Bavčar Gorazdom*, Ljubljana, 12. 5. 1986, str. 1–8.

zaradi odvzema potnega lista nekaj let prej v Jugoslaviji, ni mogel pridobiti.⁹⁴ Gorazd Bavčer, ki je prostovoljno prišel v Jugoslavijo na pogovor z uslužbenci SDV, je na zaslišanju povedal, da je s sodelavcema (oba sta, ko je zaslihanje potekalo, že bila pokojna) letake natisnil in razširjal po Jugoslaviji zgolj zato, da bi se lahko nemškimi oblastem prikazal kot "politični emigrant", ki je v Jugoslaviji preganjan, in tako dobil politični azil. V ZRN je bil namreč kar deset let brez dokumentov.⁹⁵ Operacija "Mavrica" se je zaključila s premestitvijo spremljanja Bavčerja v okvir operacije "Pevec",⁹⁶ ki se je ukvarjala s hrvaško politično emigracijo.

Zgodba o Bavčerju je bila vseskozi napeta in si zasluži podrobnejšo obravnavo. Na tem mestu naj zadostuje prikaz, kako se je SDV lotila raziskovanja primera in na kakšen način so raziskovali in zasliševali. Bavčer je z določenimi hrvaškimi emigranti namreč navezoval stike. Operacija "Mavrica" je tako zaozkrožen primer, kjer se jasno vidijo metode, ki se jih naj bi SDV posluževala, da je prišla do informacij političnih emigrantih v ZRN, in hkrati široke pristojnosti in kompetence, ki so jih sodelavci SDV imeli.

Nadzor SDV nad slovenskimi emigrantskimi duhovniki

Čeprav se pričujoči prispevek posveča delavcem na začasnem delu in bivanju v ZRN, je potrebno na tem mestu omeniti tudi tja (zlasti prisilno) izseljene duhovnike. Kot že omenjeno v prejšnjem poglavju, je bila slovenska duhovščina v ZRN nemalokrat zaslužna za organizacijo slovenskih društev in skupnosti, pomembno vlogo pa je imela tudi pri izobraževanju otrok delavcev na začasnem delu v slovenskem jeziku (v okviru verouka in (dopolnilnega) pouka v slovenskem jeziku). Tako je RSNZ posebno pozornost namenil delovanju Rimskokatoliške cerkve v emigraciji, saj je ta razvijala pomembne aktivnosti med zdomci in njihovimi družinskimi člani, ne samo v zvezi z verskimi obredi, temveč tudi na področju delovnopravne in socialne zaščite, družbenega in kulturno-zabavnega življenja ter vzgoje. SDV je bila posebej zaskrbljena glede delovanja Cerkve v zvezi z mladimi in vpliv emigrantskih duhovnikov nanje označila za "izrazito sovražen".⁹⁷ Od vseh skupin naj bi po SDV bila prav emi-

⁹⁴ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, Arhivska enota (RTZ) 535, t. e. 2332, *Operacija Mavrica: Informacija – Dopis: Informativni razgovor z Volovec Jožetom*, Koper, 20. 8. 1986, str. 1–4.

⁹⁵ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, Arhivska enota (RTZ) 535, t. e. 2332, *Operacija Mavrica: Informacija – Dopis: Navezava stikov z duhovnikom Stegu Viljemom in izdelava letakov zaradi pridobitve državljanstva*, Koper, 18. 11. 1986, str. 3–4.

⁹⁶ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, Arhivska enota (RTZ) 535, t. e. 2332, *Operacija Mavrica: Zadeva: Bavčer Gorazd – sprememba ukrepa*, Ljubljana, 1. 3. 1990, str. 1.

⁹⁷ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in*

grantska duhovščina najbolj homogena in prisotna v domala vseh strukturah emigracije, še posebej ker je po vatikanskem navodilu iz leta 1969 o pastoralnem delu za emigrante izgotavljala organizirano propagandno delo med tujimi delavci na začasnem delu in bivanju.⁹⁸ Poročilo navaja, da naj bi po podatkih nemških cerkvenih oblasti iz leta 1975 bilo med tujimi delavci na začasnem delu in bivanju v tujini samo v ZRN 1, 7 milijonov katolikov, 0,5 milijona pravoslavnih in 0,8 milijona muslimanov ter manjše število drugih verskih skupnosti. Delež verujočih med delavci na začasnem delu in bivanju v zrn iz SRS v luči sicer pospešene sekularizacije v Evropi v obravnavanem obdobju ni padal tako hitro kot v matični državi, kjer je ta proces izdatno poganjala socialistična družbena ureditev.⁹⁹ SDV je ocenila, da so bili "nosilci propagandne aktivnosti predvsem kompromitirani duhovniki, aktivni pripadniki kvizlinških enot, domobranski kuranti in propagandisti, za katere je značilna tesna povezanosti ali zakupništvo z vodstvom slovenske krščanske demokracije, drugimi emigrantskimi organizacijami, obveščevalnimi institucijami in s kompromitiranimi klerikalci iz SR Slovenije".¹⁰⁰

Na območju Baden-Württemberga je bil po ugotovitvah SDV zelo dejaven slovenski emigrantski duhovnik dr. Ciril Turk, ki se mu je pri njegovem delu pridruževal tudi dr. Franc Felc.¹⁰¹ Oba sta med zdomci in priseljenci v ZRN imela precej poznanstev in vezi, ki sta si jih pridobila z individualnimi obiski, razgovori po mašah, ob raznih družbenih prireditvah, kot je vinska trgatve ipd. S pomočjo svojih "zaupnikov" – kot so zapisali v SDV – naj bi "agitirala med priseljenci in slovenskimi delavci na začasnem bivanju in delu v ZRN za naročanje verskega tiska in stalnega obiskovanja cerkvenih obredov".¹⁰²

Oba omenjena duhovnika sta prav tako širila verski tisk, npr. *Našo luč*, *Ognjišče* in *Nedeljo*. Na prvega naj bi bilo na območju Baden-Württemberga naročenih 1450 Slovencev, na *Ognjišče* 250 oseb in na *Nedeljo* 40.¹⁰³ Ciril Turk je v Baden-Württemberg odšel leta 1966 in sprva iz Esslingena obiskoval roja-

---

delu v tujini, Ljubljana, 1980, str. 60.

⁹⁸ Prav tam, str. 51.

⁹⁹ Miran Lavrič in Darko Friš, "Institucionalna in zasebna religioznost v severovzhodni Sloveniji: Primerjalna analiza slovenskih regij po letu 1969", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1 (2018), str. 50.

¹⁰⁰ Prav tam, str. 62.

¹⁰¹ Na pobudo Janeza Zdešarja (več o njem v nadaljevanju) je v prvi polovici julija 1960 iz Avstrije prišel Franc Felc, naselil se je v Esslingenu, iskal je Slovence, ki so prihajali na delo v ZRN. Dr. Felc je ostal v slovenski pastoralni do upokojitve, slovenska skupnost se je od njega poslovila 3. 10. 1982, umrl pa je 16. 10. 1997 v Gorici, kjer je tudi pokopan (*Zvone Štrubelj, 50 let Slovenske župnije v Stuttgartu | 50 Jahre slowenische Katholische Gemeinde Stuttgart, Album 2000–2010* (Stuttgart, 2011), str. 8).

¹⁰² ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Priloga II: Pregled območij zaposlovanja slovenskih delavcev v državah Zahodne Evrope, Ljubljana, decembra 1980, str. 19.

¹⁰³ Prav tam.

ke v tem delu ZRN. Leta 1974 je s pomočjo tamkajšnje škofije pridobil hišo na Staffenbergstraße v Stuttgartu, v kateri je pozneje uredil slovensko središče za rojake v zvezni deželi Baden-Württemberg. Postala je duhovno, kulturno in socialno središče tudi za druge Slovence v ZRN s sobotno slovensko šolo.¹⁰⁴ SDV ni ušlo, da je Turk prirejal razne prireditve,¹⁰⁵ ki jih je v navadno okrasil s slovenskimi zastavami brez peterokrake zvezde in z vatikansko zastavo. Hkrati je Turk organiziral izobraževanja otrok slovenskih delavcev.¹⁰⁶

Na območju nekdanjega Zahodnega Berlina je bil po poročilih RSNZ posebej aktiven izseljenski duhovnik Anton Štekl¹⁰⁷, ki je bil označen, da je "zelo komunikativen in delaven. Poleg velikega poslanstva nudi našim delavcem številne socialne usluge ter prireja družabne in zabavne prireditve",¹⁰⁸ hkrati je tudi skliceval in organiziral sestanke ter nudil delavcem ob socialni tudi pravno pomoč. Aktiven je bil še na področju razširjanja revije *Naša luč* in *Ognjišče*. Podobno aktiven je bil tudi duhovnik Ivan Ifko, ki je deloval v okolici Kölna in je ob verskem služenju delavcem pomagal pri prijavih in odjavah stalnega prebivališča, urejanjem dokumentacije ipd.¹⁰⁹

Na Bavarskem so po poročilu SDV delovali kar štirje duhovniki, med njimi najbolj dejaven zagotovo že prej omenjeni Janez Zdešar, ki je leta 1990 med drugim opisal svojo pot z domobranci v Teharje in rešitev iz "brezna smrti" v delu z naslovom *Spomini na težke dni*.¹¹⁰ Leta 1963 je postal delegat slovenskih izseljenskih duhovnikov. Kot večkratni predsednik Zveze slovenskih izseljenskih duhovnikov je bil na splošno odgovoren za slovensko "dušno širjenje" po Evropi.¹¹¹ Bil je "distributer" večkrat omenjenega časopisa *Naša luč* in njegov urednik skupaj s Cirilom Turkom in Brankom Rozmanom iz Münchna, pred tem

¹⁰⁴ Tone Gorjup, "Umrli izseljenski duhovnik Ciril Turk", *Spletna stran Radia Ognjišče*, 5. februar 2015, dostopno na: <http://radio.ognjisce.si/sl/163/ssd/16267>, pridobljeno: 20. 11. 2019.

¹⁰⁵ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 1463, A-21-81, *Indikativni bilten 1982: Aktivnost duhovščine v slovenskih društvih v ZR Nemčiji*, str. 13 (numerirano 44); ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 1463, A-21-81, *Indikativni bilten 1983: Delovanje klera med našimi delavci na začasnem delu v tujini*, str. 1; ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 1463, A-21-81, *Indikativni bilten 1983: Nekatere ugotovitve v zvezi z našimi delavci na začasnem delu v tujini*, str. 9 (numerirano 41).

¹⁰⁶ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Priloga II: Pregled območij zaposlovanja slovenskih delavcev v državah Zahodne Evrope, Ljubljana, decembra 1980, str. 22.

¹⁰⁷ Anton Štekl je leta 1988 na prošnjo škofa Stanislava Leniča odšel na Dunaj, kjer je služboval kar 22 let (Matjaž Merljak, "Slovenska duhovnost na Dunaju", *Spletna stran Radia Ognjišče*, 5. oktober 2010, <http://radio.ognjisce.si/sl/110/ssd/2472/>).

¹⁰⁸ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Priloga II: Pregled območij zaposlovanja slovenskih delavcev v državah Zahodne Evrope, Ljubljana, decembra 1980, str. 22.

¹⁰⁹ Prav tam, str. 21.

¹¹⁰ Lev Detela, "Francija, Nemčija, Španija, Avstrija", v: *Slovenska književnost 1*, ur. Helga Glušič (Ljubljana, 1999), str. 189.

¹¹¹ Janez Zdešar, <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/avtor/janez-zdesar>.

ga je urejal Janko Hornböck. Izdajala ga je Družba sv. Mohorja od leta 1951, in sicer v Celovcu.¹¹² V obdobju do leta 1963 je bil namenjen "Slovenecem po zahodni Evropi" – izseljencem. Izhajal le 10-krat letno kot mesečnik. O *Naši luči* so zapisali, da je namenjena ozkemu krogu bralcev in je "politično ekskluzivna, do družbenega reda v domovini odkrito sovražna, z razmeroma skromno naklado in opremo."¹¹³ Menili so, da je njen osnovni namen širjenje in ohranjanje "klerikalne" doktrine. V SDV so jo označili za navidezno tipično družinsko periodiko, ki "hkrati s pristranskim izborom ponatisov političnih vsebin in tujega, emigrantskega in zamejskega tiska poskuša indoktrinirati jugoslovanske delavce v tujini s protikomunizmom in klerikalizmom."¹¹⁴ Zapisali so, da se

njena vsebina v celoti ujema z ideologijo klerikalizma ter slovenske politične emigracije ter s smotri emigrantskega klera med delavci na začasnem delu in bivanju v tujini. Dokaj uspešna subverzivno-propagandna dejavnost slovenske emigrantske duhovščine med našimi delavci na začasnem bivanju in delu v tujini je posledica profesionalnega pristopa k problematiki tujih delavcev v imigrantski skupnosti ter močnih finančnih potencialov.¹¹⁵

Janeza Zdešarja so v SDV na splošno opisali kot direktorja slovenskih izseljenjskih duhovnikov za ZRN in kot zagovornika politične skupine, v poročilu SDV imenovane "Mladoslavenci", ki sovražno deluje proti SFRJ.¹¹⁶ Ob Zdešarju so duhovniško službo na Bavarskem opravljali še naslednji slovenski izseljenci: Stanko Rozman, Janez Sodja in Martin Mlakar, vsi trije v Münchnu, ter Jože Bucik, ki je deloval v Augsburgu. V Frankfurtu je od leta 1975 (pa do 1991) deloval duhovnik Mirko Jereb, ki naj bi bil po poročilu SDV zelo "agilen, komunikativen ter vzdržuje veliko stikov z našimi delavci, ki jih obiskuje na domovih in jih vabi na stalno udeleževanje verskih obredov ter zabavnih prireditev".¹¹⁷ V Hammu je bil posebno aktiven duhovnik Ludvik Rot, v Ingolstadt pa Stanislav Gajšek, ki je podobno kot drugi vzdrževal stik s slovenskimi delavci v ZRN in

¹¹² ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 3214, MA3200-6, *Subverzivno-propagandno delovanje revije Naša luč*, Ljubljana, september 1986, str. 2–3.

¹¹³ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 2314, MA3200-14, *Slovenska politična emigracija: Organizacijske strukture glede na politično doktrinarno pozicije in njihovo evolucijo v emigraciji, ki se manifestira v njihovem tisku; metode in sredstva delovanja ter pristnost med Slovenci*, Ljubljana, 29. 10. 1971, str. 42–44.

¹¹⁴ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 2902, A-13-8, *Letno poročilo RSNZ – SRS – 1975*, Ljubljana, 18. 2. 1975 str. 7–8.

¹¹⁵ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 60.

¹¹⁶ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Priloga II: Pregled območij zaposlovanja slovenskih delavcev v državah Zahodne Evrope, Ljubljana, decembra 1980, str. 23.

¹¹⁷ Prav tam, str. 24.

širil *Našo luč* ter ostalo emigrantsko literaturo.¹¹⁸ V okviru delovanja duhovnikov je bilo veliko aktivnosti tudi v zvezi s humanitarno organizacijo Karitas, ki je bila v precejšnji meri prisotna med klubi in združenji slovenskih delavcev v tujini. V Ingolstadtu sta bila v Karitasu (ukvarjal se je predvsem z urejanjem stanovanjskih razmer, otroškimi varstvom, delovnimi spori, prevodi, tolmačenjem, urejanjem zdravstvenega zavarovanja ipd.) med najaktivnejšimi Zvone Kokalj in Ema Murko, ki sta bila hkrati tudi člana kluba Lastovka. Karitasu sorodna organizacija je bila Diakonija, protestantska socialna organizacija.¹¹⁹

SDV je na splošno ocenila, da je vloga in pomen duhovniške emigracije, ki je v emigraciji imela najvplivnejši položaj, nadzorovati zdomce in priseljence v ZRN, saj naj bi bila edina slovenska struktura, ki naj bi bila sposobna izpeljati proces združevanja posameznih emigrantskih skupin. SDV je ocenjevala, da se je duhovščina imela za zaščitnico slovenskih nacionalnih interesov, ki naj bi jih družba v matični državi zanemarjala ali jih neustrezno reševala s socialistično in komunistično propagando.

Kaže se očitna penetracija emigracije na delovanje znotraj socialistične družbene ureditve, ki jo izvaja načrtno in s pomočjo slovenske cerkve, s povezovanjem klerikalnih skupin v Sloveniji, ustvarjanjem pozicij med slovenskimi delavci v tujini in duhovnikov emigrantov z emigracijo.¹²⁰

Zaradi vsega naštetega je SDV sklenila, da duhovniška emigracija tako nakazuje sovražno aktivnost, ki je neposredno izražena z delavci na začasnem delu in bivanju na tujem, je družbeno škodljiva in hkrati predstavlja "latentno grožnjo družbenemu sistemu, ki terja stalno in načrtno zoperstavljanje vseh socialističnih sil."¹²¹

Slovenski emigrantski tisk v ZRN pod nadzorom Službe državne varnosti

Močno povezavo zdomskih Slovencev z matično domovino je vsekakor predstavljal tudi slovenski emigrantski tisk, saj so avtorji nemalokrat opisovali (in kritizirali) razmere v njej, predvsem pa je tisk poudarjal negovanje slovenskega jezika. Med najbolj braniimi je bil prav katoliški tisk, ki so ga urejali že omenjeni

¹¹⁸ Prav tam, str. 26–27.

¹¹⁹ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 64–65.

¹²⁰ Prav tam, str. 65.

¹²¹ Prav tam, str. 65–66.

emigrantski duhovniki. V ZRN močne dejavnosti slovenske politične emigracije ni bilo (zelo aktivna pa je bila npr. hrvaška politična emigracija¹²²). Zaradi tega je SDV sklepala, da je slovensko politično emigracijo pravzaprav "nado-meščala" emigrantska duhovščina, katere dejavnost se je v prvi vrsti kazala s širjenjem emigrantskega tiska in publikacij.¹²³

Kot je ugotavljala SDV, je ob pomanjkanju izvirnih informacij o dogajanju v SFRJ predvsem emigrantski tisk (pa tudi drugi mediji v ZRN: televizija, radijske postaje ipd.) predstavljal nevarnost za slovenske delavce na začasnem delu in bivanju v tujini (čeprav je bil zanje najpomembnejši informativni vir), saj naj bi jih poskušal indoktrinirati in SFRJ predstaviti v slabi luči ter celo povečevati konflikte. Nemška sredstva javnega obveščanja naj bi se v drugi polovici sedemdesetih let posvečala predvsem bolezni predsednika Josipa Broza – Tita in izražala vrsto predvidevanj za usodo Jugoslavije po njegovi smrti. Izpostavljali naj bi tudi neupoštevanje človekovih pravic v Jugoslaviji, prizadevanje za uvedbo političnega pluralizma, nestabilnost jugoslovanskega gospodarstva in perečo problematiko zaposlovanja, pri čemer je bilo s strani SDV že leta 1980 pravilno predvideno, da lahko nerešena ekonomska vprašanja v Jugoslaviji vodijo v nacionalna zaostrovanja med posameznimi republikami.¹²⁴

O slovenskem emigrantskem tisku v ZRN v arhivskem gradivu SDV v Arhivu Republike Slovenije ni veliko gradiva. Iz letnih poročil oz. t. i. indikativnih biltenov je razvidno, da je prevladoval predvsem hrvaški¹²⁵ emigrantski tisk.¹²⁶ V sedemdesetih letih je v Münchnu izhajal časopis *Slovenska svoboda*¹²⁷, ki je začel izhajati leta 1964 v okviru AONS-a (Akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo) oz. v okviru Konzorcija slovenske svobode s sedežem v Münchnu. Cilj piscev časopisa *Slovenska svoboda* je bil *osvoboditev Slovenije izpod jarma "Titove" Jugoslavije*, pri čemer naj bi zamejske in zdomske skupnosti služile kot oporišča tega gibanja.¹²⁸ Za dosego rušenja totalitarnega režima in rešitev demokracije so zagovarjali tudi uporabo orožja.¹²⁹ Slovenijo si si predstavljali

¹²² Podrobneje o hrvaški zdovski in izseljenski skupnosti v ZRN v danem obdobju glej: Vladimir Ivanović, "Ekstremna emigracija u SR Njemačkoj i Jugoslavija", *Istorija 20. veka*, št. 1 (2009), str. 139–147 ter Nikola M. Tokić, M., "Landscapes of conflict: unity and disunity in post-Second World War Croatian émigré separatism", *European Review of History* 16, št. 5 (2005), str. 739–753.

¹²³ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, UA, Arhivska enota (RTZ) 37, t. e. 2316, *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980, str. 66.

¹²⁴ Prav tam, str. 52–53.

¹²⁵ SDV različnih jugoslovanskih republik je v emigraciji namreč iskala predvsem ustaše in njihovo "pro-tdržavno in nevarno" dejavnost. Zato je bil nadzor nad hrvaškimi revijami, ki jih je v ZRN izhajalo veliko več kot slovenskih, veliko bolj poostren in analitičen.

¹²⁶ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 1168, 3200-6, *Emigrantski tisk – analize: Pregled emigrantskih i iseljeničkih listova i bilten*, 18. 4. 1972, različne strani (paginacija dokumentov 44–122).

¹²⁷ Časopis s podobnim imenom, *Svobodna Slovenija*, je izhajal v Argentini vse od leta 1948.

¹²⁸ "Resnica in pogum", *Slovenska svoboda*, 1. avgust 1964, letnik 1, št. 1, str. 1.

¹²⁹ "Boj proti titovskemu totalitarizmu", *Slovenska svoboda*, 1. avgust 1964, letnik 1, št. 1, str. 3.

kot čim bolj svobodno in tako tudi politično pluralistično zasnovano z načrtovano in tržno ekonomijo, in močno povezano z Zahodom, kar je dejansko tudi bila, predvsem z Evropsko gospodarsko skupnostjo in Atlantsko zvezo.¹³⁰ Pisali so tudi o dogodkih v Sloveniji, npr. o zamenjavi uredniške revije Sodobnost, o študentskih vrenjih v šestdesetih, obračunu s *Perspektivami*.¹³¹

Konec sedemdesetih let in v začetku osemdesetih let se kot vidnejši časopis, ki je bil redno analiziran in pod nadzorom, vključno s svojim urednikom, pojavlja le *Slovenski glas*, ki ga je urejal v Münchnu živeči nekdanji slovenski mobiliziranec v oboroženih silah Tretjega rajha¹³² Branko Pistivšek (1920–1993).¹³³ Pistivšek je bil skrbno pod nadzorom SDV predvsem zaradi njegove izrazito protijugoslovanske drže, močnega slovenskega nacionalizma ter prizadevanja za suvereno slovensko državo. SDV je v njem videla odsev t. i. zunanje-ga sovražnika, čigar "sovražno politično aktivnost"¹³⁴ je bilo potrebno zatreti. Nadzor in omejevanje Pistivškovega življenjskega dela – ciklostiranega mesečnika *Slovenski glas*, ki je izhajal med letoma 1978 in 1986 – je SDV opravila v celoti. Politična policija je Pistivška evidentirala med letoma 1965 in 1973 kot člana Akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo s sedežem v Trstu in ga spremljala v okviru akcije "Separatist", kar je bilo kodno ime za političnega emigranta v Trstu Franca Jezo,¹³⁵ ki je ob Cirilu Žebotu nedvomno veljal za enega večjih ideoloških "mecenov" slovenske politične emigracije,¹³⁶ Udbino kodno ime za Pistivška je bilo "Delovodja".¹³⁷ SDV je v eni svojih analiz namignila, da bi lahko "isti ljudje" stali tako za *Slovenskim glasom* kot za zborniki Franca Jeze (*Alternativa*, *Iniciativa*, *Demokracija* in *Akcija*).¹³⁸ Pistivšek, ki je že imel uredniške izkušnje s *Slovensko svobodo*,¹³⁹ je leta 1978 začel izdajati (novo) glasilo *Slovenski glas*, s katerim je imel namen "nuditi Slovincem v domovini in po

¹³⁰ Prav tam, str. 3.

¹³¹ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 1168, 3200-6, *Emigrantski tisk – analize: Pregled emigrantskih i iseljeničkih listova i bilten*, 18. 4. 1972, str. 1 (paginacija dokumenta: str. 37).

¹³² Podrobneje o slovenskih mobilizirancih v nemških oboroženih silah glej: Monika Kokalj Kočevar, "Vračanje prisilno mobiliziranih v nemško vojsko", *Studia Historica Slovenica* 16, št. 2 (2016), str. 467–498.

¹³³ Friš in Hazemali, "Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti", str. 809.

¹³⁴ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 2902, A 13-8, *Letno poročilo RDNZ – SRS – 1975*, Ljubljana 18. 2. 1975, str. 16.

¹³⁵ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 2314, MA 3200-11, *Pregled ekstremne politične emigracije v Evropi*, Poročilo *Pregled važnejših emigrantov po državah*, s. d., 25. 9. 1965, str. 137–138 in 168; ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 2314, RETT, Značilnosti emigrantskega glasila *Slovenski glas*, 10. številka, 5. letnik, januar 1983, str. 2.

¹³⁶ Tamara Griesser-Pečar, "Ciril Žebot. Prizadevanje za samostojno Slovenijo", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 290.

¹³⁷ Friš in Hazemali, "Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti", str. 810.

¹³⁸ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 2314, MA 701, *Ideja samostojne in neodvisne Slovenije*, str. 3.

¹³⁹ Glasilo je najverjetneje izhajalo zgolj leta 1964 in ni naletelo na zanimanje med slovenskimi emigranti.

svetu idejno in politično prevzgojo".¹⁴⁰ V prvi številki je bil objavljen tudi celotni program leta 1971 ustanovljenega Slovenskega narodnega predstavništva (SNP),¹⁴¹ kjer je Pistivšek skušal konsolidirati svoje idejno-politične nazore v enovit političen program, ki ga je deklariral za edinega, ki nosi težo, njegovo predstavniško telo pa za edino, ki ima to pristojnost, da naslavlja vsa slovenska vprašanja.¹⁴² Podoben program, ki je izpostavljala samostojnost slovenskega naroda z razvito, gospodarsko, osebno in politično svobodo, je zagovarjal tudi politični emigrant (nekaj časa v Avstriji, Italiji, po letu 1961 pa je deloval tudi v ZDA in Kanadi) Mirko Javornik.¹⁴³ SDV, ki ji je *Slovenski glas* postal zanimiv predvsem po letu 1982, ko se je z mesečnikom izpostavil na knjižnem sejmu v Frankfurtu, je hitro ugotovila, da si je Pistivšek časopis zamislil krog pretežno fiktivnih avtorjev, prevajalcev in drugih "sodelavcev" uredniškega odbora. Ker so imeli pri SDV na voljo tudi vrhunske jezikoslovce, je bila primerjalna analiza slogov domnevnih avtorjev prispevkov relativno enostavna metoda, s katero so potrdili sum.¹⁴⁴

Oblikovno so se številke *Slovenskega glasu* razlikovale po naslovnih straneh, številu avtorjev in prispevkov ter številu strani in slikovnega materiala. Vsebinsko so prispevki v časniku zaobjemali idejno-politične samorefleksije in kritike jugoslovanskega režima (domnevna "srbizacija", "programska jedra"¹⁴⁵ ipd.) ter celo ostale slovenske politične emigracije, pisalo se je o zgodovinskih temah, vključeni so bili tudi prevodi prispevkov tujih novinarjev in publikacij, predvsem hrvaških, nemških in poljskih (*Naša luč*, *Poruka*, *Die Welt*, *Nova Hrvatska*, *Hrvatska budućnost* in *Kroatische Berichte*).¹⁴⁶ V kolumni "razno" pa so se pojavljali tudi raznovrstni strokovni in poljudni prispevki.

V *Slovenskem glasu* so bile, kot že rečeno, objavljene zelo ostre kritike takratnega jugoslovanskega sistema. V osemdesetih, ko se je slovenska republika začela ideološko in kulturno prebujati in nove ideje zbirati okoli novo nastalih revij (npr. *Nova revija*, ki je začela izhajati leta 1982), je tudi *Slovenski glas* v 7. številki (leta 1982) komentiral dogajanje v državi matičnega naroda. R. Rozman je zapisal naslednje:

---

¹⁴⁰ Branko Pistivšek, *Dokumentacija o nastanku mesečnika 'Slovenski glas'* (München, 1990), str. IV (dalje: Pistivšek, *Dokumentacija o nastanku mesečnika 'Slovenski glas'*).

¹⁴¹ Friš in Hazemali, "Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti", str. 813.

¹⁴² Prav tam, str. 820.

¹⁴³ Kladnik, "Mirko Javornik kot interes Službe državne varnosti Socialistične republike Slovenije", str. 313.

¹⁴⁴ Pistivšek je zapisal, da *Slovenski glas* "ni delo nobenega kolektiva, temveč delo enega samega človeka; to je namreč moje osebno delo v najpopolnejšem pomenu besede. Vse sem moral opraviti sam." (Pistivšek, *Dokumentacija o nastanku mesečnika 'Slovenski glas'*, str. IV).

¹⁴⁵ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 2314, MA 3280–83, *Slovenski glas*, str. 11.

¹⁴⁶ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 2314, RETT, *Slovenski glas: Značilnosti številke 11. in 12. (1983) in 1. in 2., marec 1984*, str. 6.

Slovensko streznjenje je velikanska duhovna revolucija, je izraz slovenske življenjske volje, je prelomnica, s katero se začnjenja za naš narod nova era. To streznjenje [sic] naznanja izhod iz balkanske sužnosti ter vrnitev slovenskega naroda v zahodno civilizacijo, h kateri spadamo /.../ To streznjenje pa je tudi najostrejša obsodba jugoslovanske misli in jugoslovanske države in seveda tudi vseh tistih, ki so se kdajkoli po otročje navduševali za idejo, katere niti razumeli niso.¹⁴⁷

Prav take vrste emigrantski tisk Slovencev v ZRN je bil eden večjih elementov nadzora jugoslovanske politične policije, ki je prispevke v raznih emigrantskih revijah in časopise označevala za "sovražno politično aktivnost". Čeprav analitiki SDV *Slovenskemu glasu*, na primer, niso pripisovali večjega subverzivnega pomena, so ga učinkovito zaježili. Pistivšek je moral z izdajanjem leta 1985 oz. 1986 prenehati, ker naj bi mu zmanjkalo denarja. Kljub temu je vse do svoje smrti leta 1993 – čeravno se je Slovenija osamosvojila – ostal "neutruden zagovornik neodvisne in združene slovenske države".¹⁴⁸ Koliko Slovencev v SFRJ ali v zdomstvu in izseljenstvu so ideje Branka Pistivška dosegle, ni znano, odpirajo pa se možnosti za nadaljnje raziskovanje ob preučevanju drugih emigracijskih glasil. Pri reviji *Slovenski glas* se nam na primer poraja vprašanje, komu je bila pravzaprav namenjena, glede na to, da so bile prepovedi in zaplembe tiskane besede, še posebej tiskovine politične emigracije, pogost ukrep s strani totalitarne oblasti in so publikacije težko dosegle t. i. ciljno publiko. Kljub temu pa gre pri *Slovenskem glasu* za doslej edini identificirani časnik, ki je izhajal v osemdesetih letih v ZRN v slovenskem jeziku in zagovarjal slovensko osamosvojitve, čeprav so nekatere tuje obveščevalne službe (npr. italijanska *Servizio per le Informazioni e la Sicurezza Militar* in ameriška *Central Intelligence Agency*) že konec sedemdesetih let predvidevale, da bo Jugoslavija deset let po Titovi smrti zaradi srbskega šovinizma in interesov raznih narodnosti razpadla.¹⁴⁹

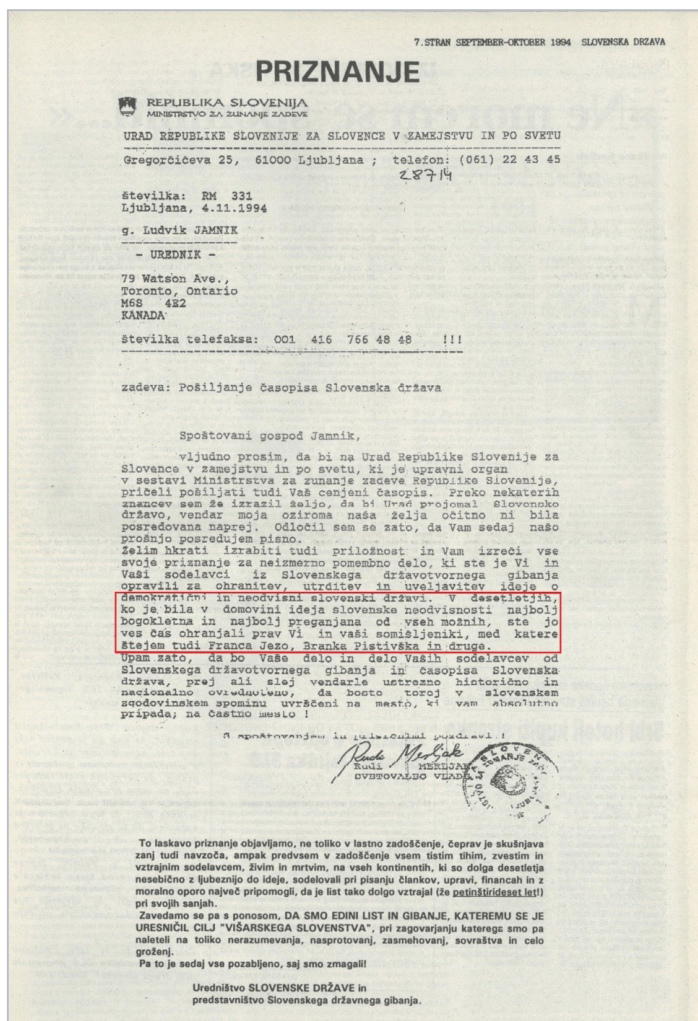
Podobno kot Pistivškova prizadevanja in njegov življenjski opus tudi vest o njegovi smrti ni odmevala po takrat že samostojni Republiki Sloveniji. Šele v priznanju Ludviku Jamniku, uredniku v Kanadi izhajajočega časnika *Slovenska država*, z dne 4. novembra 1994, je Pistivška takratni svetovalec vlade in dolgoletni sekretar na Uradu Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu Rudi Merljak prištel med posameznike, ki so si "v desetletjih, ko je bila v domovini ideja slovenske neodvisnosti najbolj bogokletna in najbolj pre-

¹⁴⁷ ARS, SI AS 1931, RSNZ SRS, t. e. 2314, RETT, *Značilnosti 7. in 8. številke Slovenskega glasa*, Ljubljana, november 1982, str. 6.

¹⁴⁸ Friš in Hazemali, "Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti", str. 816.

¹⁴⁹ Gorazd Bajc, Janez Osojnik in Darko Friš, "Nekateri vidiki mednarodnega priznanja Slovenije s posebnim ozirom na ameriški pogled, junij 1991–april 1992", *Studia Historica Slovenica* 19 (2019), št. 1, str. 219–220.

Priznanje Ludviku Jamniku s strani Republike Slovenije za ohranitev utrditev in uveljavitev ideje o demokratični in neodvisni slovenski državi iz leta 1994, v katerem je omenjen tudi Branko Pistivšek (Uredništvo Slovenske države in predstavništvo Slovenskega državnega gibanja, "Priznanje", Slovenska država 45, št. 9 in 10, str. 7)

ganjana od vseh možnih", prizadevali za "uveljavitev ideje o demokratični in neodvisni slovenski državi"¹⁵⁰

¹⁵⁰ Uredništvo Slovenske države in predstavništvo Slovenskega državnega gibanja, "Priznanje", Slovenska država 45, št. 9 in 10, str. 7.

Sklep

Temelji mnogih slovenskih društev in skupnosti v ZRN, ki tam delujejo še danes, so bili postavljeni konec 60. oz. 70. letih prejšnjega stoletja, ko so delavci iz takratne SRS množično odhajali na delo (nekateri so tam tudi ostali) v ZRN. Ob delu, selitvi in bivanju v "novi" državi slovenski delavci na začasnem delu in bivanju v ZRN niso pozabili na domovino. V okviru društev in klubov so ohranjali pripadnost slovenski kulturi in tradiciji, o dogajanju doma pa so bili obveščeni preko tedanjega najbolj razširjenega medija: tiska. Tudi slovenska tajna obveščevalno-varnostna služba SDV je spremljala dogajanje v skupnosti, pa tudi nekatere posameznike in njihove dejavnosti. Preko sodelavcev informatorjev in agentov je zbirala informacije in bdela nad morebiti "nevarnimi" in "sovražnimi emigranti", ki so po njihovem predstavljali grožnjo tedanjemu političnemu sistemu v Jugoslaviji.

Dejstvo je, da so bili slovenski delavci na začasnem delu in bivanju v ZRN pod budnim očesom SDV, ki je o posameznikih in društvih oz. klubih, v katere so bili vključeni, zbirala informacije, in te informacije analizirala ter jih posredovala oblastem v domovino. Ker je bila poglobitna naloga slovenske SDV skrb za varnost obstoja takratnega političnega sistema, so skupaj s sodelavci skrbno spremljali in nadzorovali vsakršno morebitno aktivnost, še zlasti torej tisto, uperjeno proti političnemu sistemu Jugoslavije. Vsako javno kritiziranje sistema je bilo označeno za "sovražno" in nevarno za obstoječi politični sistem v SFRJ. To nam kažejo tudi analizirani ohranjeni arhivski dokumenti Uprave za analitiko SDV RSNZ SRS. Svojo obveščevalno-varnostno dejavnost je SDV v poročilih utemeljevala s tem, da želi predvsem slovenskega delavca na začasnem delu in bivanju v tujini zaščititi pred tujimi sovražnimi vplivi in indoktrinacijo. Med take, sovražne vplive je štela "meščansko" mentaliteto tujcev, zahodnoevropski politični sistem, politične stranke in sindikate, tuje propagandne sisteme, vplive slovenske politične emigracije in emigrantskega "klera", policijske organe in tuje obveščevalno-varnostne službe. Vsi ti naj bi po mnenju SDV slovenske delavce na začasnem delu in bivanju na tujem ščuvali proti takratnemu jugoslovanskemu političnemu sistemu. Glavna naloga SDV je v tem oziru tako bila zaščititi slovenske delavce na začasnem delu in bivanju v tujini pred takimi vplivi na eni strani ter jugoslovansko politično vodstvo pred "zlomarnimi, kompromitiranimi" emigranti, pri čemer so glavno nevarnost videli v vplivih politične emigracije in emigrantske duhovščine, predvsem v emigrantskem tisku.

Iz analize obsežnega poročila o slovenskih delavcih na bivanju in delu v tujini iz decembra 1980 pa lahko oblikujemo tudi naslednji sklep: v SDV in torej tudi v takratnem slovenskem političnem vodstvu so bili seznanjeni tako z negativnimi kot tudi s pozitivnimi posledicami odhajanja Slovencev na delo

v tujino. Jasno jim je bilo, da je družbena praksa v šestdesetih in sedemdesetih letih, kljub temu da je v povojnem času prevladovalo mnenje, da jugoslovanskim delavcem ne bo treba iskati zaposlitve na tujem, negirala ta stališča, ki so temeljila na zaprtosti jugoslovanskega gospodarstva in samoupravljanju. Pri SDV so se zavedali, da so ob negativnih posledicah zmanjševanja delovne sile, problematični varnostni in politični kulturi zdomcev, morebitni indoktrinaciji, pritiskih tujih obveščevalno-varnostnih služb nanje, izgubljanju vloge pri izobraževanju odraslih in otrok, obstajale tudi pozitivne. Jasno jim je bilo, da "emigrantska družba" prinaša tudi priliv deviznih sredstev, zmanjšanje splošne porabe, zmanjšanje brezposelnosti v matični državi, ugodnejše pogoje za stabilizacijo cen in tudi začasno reševanje domače stanovanjske problematike. Zaradi vseh zgoraj naštetih "nevarnosti" in "sovražnosti", ki naj bi pretile slovenskemu delavcu na začasnem delu in bivanju v tujini (predvsem indoktrinacija v zahodnoevropsko, kapitalistično miselnost in protijugoslovansko ščuvanje), so si v SDV prizadevali, da bi slovenski zdomci v ZRN ohranili čim višjo stopnjo nacionalne in kulturne homogenosti, sklepamo lahko, da predvsem v smislu idealiziranja Jugoslavije. Iz tega razloga so za spodbudno imeli združevanja v razna slovenska društva in klube na tujem, v katera so skušali nastaviti svoje medije in sredstva obveščanja, nadzirana s strani SRS oz. Jugoslavije. Priznavali so, da z varnostnega vidika pomenijo društva slovenskih zdomcev posebno in pomembno obliko zaščite širših interesov jugoslovanske samoupravne socialistične skupnosti.

Pričujoči prispevek hkrati prispeva tudi k poznavanju metod, nalog in pooblastil delovanja sodelavcev SDV na tujem: na primerih Gorazda Bavčerja in Branka Pistivška se jasno vidijo široka pooblastila, raznovrstne metode obveščevalnega in protiobveščevalnega delovanja in usmerjeni cilji SDV, ki nudijo pogled v strukturo njenega tozadevnega delovanja. Za uspešnost le-tega so v SDV skrbeli bolj ali manj kompetentni sodelavci, informatorji, agenti in analitiki. Skozi poročila in analize delovanja emigrantske duhovščine, političnih emigrantov in delavcev na začasnem bivanju in delu v tujini je razvidno, da so pri analizah morali sodelovati usposobljeni jezikoslovci, geografi in poznavalci selitvene tematike.

Avtorja v prispevku na podlagi ugotovitev analize še neobjavljenega arhivskega gradiva o slovenskih delavcih na začasnem delu in bivanju v tujini, njihovih društvih in drugih organiziranih skupinah v ZRN lahko hkrati potrdita že sprejeta spoznanja, da je bila slovenska skupnost v ZRN med slovenskimi delavci na začasnem delu in bivanju konec 70. let razvejana, raznolika in dobro organizirana.

Ana Šela and David Hazemali

**THE MONITORING OF SLOVENIAN GUEST WORKERS
IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY IN THE 1970s:
A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE SLOVENIAN
STATE SECURITY SERVICE**

SUMMARY

The authors based this paper on selected preserved archival documents of the Office for Analysis of the State Security Service of the Republican Secretariat for Internal Affairs of the Socialist Republic of Slovenia, which are kept by the Archives of the Republic of Slovenia in the fond SI AS 1931, RSNZ SRS; in particular on documents related to the monitoring of Slovenian workers in Western Europe in the 1970s and of the Slovenian emigrant press and the analysis. They also took into consideration a wide range of scholarly works of Slovenian and German researchers.

In the first part, the author presents the (Western)German perspective on temporary workers and residents in the Federal Republic of Germany, based on the scientific works of German researchers of Yugoslav guest workers, and the Yugoslav/Slovenian perspective on temporary workers in Germany in the 1970s, when emigration from the SRS to Western Germany peaked; even the economic crisis of 1973 did not completely stop the influx. In the 1970s, due to the large number of temporary workers and those living abroad, the self-organization of Slovene expatriates in Germany into various associations and communities increased. During this time, the State Security Service in Slovenia, the national intelligence, and security service, also paid a lot of attention to monitoring and control of statistical data of Slovenian workers in temporary work and residence abroad, their possible involvement in various associations and communities and analyzed the positive and negative consequences in Slovenia. during their stay in Germany. Since the State Security Service's main task was to ensure the security of the political system at that time, the employees closely monitored all activities directed against Yugoslavia.

Along with workers who were seeking an opportunity for greater earnings and a more comfortable life, political refugees and immigrant clergy also sought refuge in the Federal Republic of Germany. They took the most active part in connecting Slovenes to clubs, societies, and groups. language and culture in general. Especially with the help of the most popular media at the time – the press – they also commented on events in their homeland and expressed their views on the system at the time, which were often contrary to

the Yugoslav regime. Colleagues in the SDV believed that such activities of Slovene political emigrants and the emigrant clergy posed a threat and a negative impact on workers in temporary work and living abroad. Therefore, they collected information on the declared "hostile" political emigration, members of the emigrant clergy, clubs, societies, groups, and individuals who criticized the prevailing situation in Yugoslavia in any way, suggested alternative solutions to its problems, commented on sensitive topics about the violations of human rights, greater autonomy of individual socialist republics, the silenced post-war history, democratization of republics, etc.

The organized and systematic monitoring is presented on the examples of the Slovenian emigrant Branko Pistivšek and his newspaper *Slovenski glas* and the German political emigrant Gorazd Bavčer. A chapter is dedicated to monitoring Slovene emigrant priests, who also had a special influence on Slovene workers on temporary work and residence in the Federal Republic of Germany, as they helped organize various societies, supplementary classes in Slovene, publishing the Slovene Catholic press, with which they spread the Slovene word.

The results of the analysis of the document of the State Security Service on Slovenian guest workers in West Germany from December 1980 presented in the article expand the field of Slovenian Migration Studies, grounded in the scholarly work of domestic and foreign experts.

VIRI IN LITERATURA

ARS – Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (RSNZ SRS), Uprava za analitiko (UA), Recenzije emigrantskega in tujega tiska (RETT).

ARS – Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (RSNZ SRS), t. e. 2316, mapa št. 1: *Delavci na začasnem bivanju in delu v tujini*, Ljubljana, decembra 1980.

"Gesetz zu dem Abkommen vom 12. Oktober 1968 zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien über Arbeitslosenversicherung", v: *Bundesgesetzblatt*, Teil II, Z 1998, št. 53, izdano 19. 8. 1969 (Bonn, 1969), str. 1473–1484.

"Verordnung über die Inkraftsetzung der Verwaltungsvereinbarung vom 16. Mai 1969 zu Durchführung des Abkommens vom 12. Oktober 1968 zwischen der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien über Arbeitslosenversicherung", v: *Bundesgesetzblatt*, Teil II, Z 1998, št. 53, izdano 19. 8. 1969 (Bonn, 1969), str. 1484–1488.

"Abkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien über Soziale Sicherheit", v: *Bundesgesetzblatt*, Teil II, Z 1998, št. 50, izdano 31. 7. 1969 (Bonn, 1969), str. 1438–1451.

Pistivšek, Branko, *Dokumentacija o nastanku mesečnika 'Slovenski glas'* (München, 1990).

Repe, Božo, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, I. del: Opozicija in oblast* (Ljubljana, 2002).

Statistični letopis SR Slovenije 1972–1989.

Slovenska svoboda – München, letnik 1964.

.....

Bade, J. Klaus, *Migration in European History* (Malden (Massachusetts), 2003).

Bade, Klaus J., "Anwerbestopp 1973: Als Deutschland zum Einwanderungsland wurde", Die Zeit, dostopno na: <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2013-11/einwanderung-anwerbestopp>, pridobljeno: 20. 1. 2020.

Bade, Klaus Jürgen in Bommers, Michael, "Politische Kultur im 'Nicht-Einwanderungsland': Appellative Verweigerung und pragmatische Integration", v: *Migration-report 2000: Fakten – Analysen – Perspektiven*, ur. Klaus Jürgen Bade in R. Münz (Frankfurt na Majni–New York, 2000), str. 163–204.

- Bajc, Gorazd, Osojnik, Janez in Friš, Darko**, "Nekateri vidiki mednarodnega priznanja Slovenije s posebnim ozirom na ameriški pogled, junij 1991–april 1992", *Studia Historica Slovenica* 19 (2019), št. 1, str. 219–220.
- Baučić, Ivo**, "Socijalno-ekonomske posledice vanjskih migracija radne snage iz Jugoslavije", *Geografski glasnik*, št. 33–34 (1971/1972), str. 36.
- Baučić, Ivo**, *Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971*. Migracije radnika, knjiga 4 (Zagreb, 1973).
- Bauer, Thomas in Zimmermann, Klaus F.**, "Gastarbeiter und Wirtschaftsentwicklung im Nachkriegsdeutschland", *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte / Economic History Yearbook* 37, št. 2 (1996), str. 73–108.
- Block, Lara**, *Policy Frames on Spousal Migration in Germany. Regulating Membership, Regulating the Family* (Wiesbaden, 2016).
- Bommes, Michael**, "Migration and Migration Research in Germany", v: *International Migration and the Social Sciences. Confronting National Experiences in Australia, France and Germany*, ur. Ellie Vasta in Vasoodeven Vuddamalay (London, 2006), str. 143–221.
- Boyle, Paul, Keith Halfacree in Robinson, Vaughan**, *Exploring Contemporary Migration* (New York, 1998).
- Clarkson, Alexander**, *Fragmented Fatherland: Immigration and Cold War Conflict in the Federal Republic of Germany 1945–1980* (New York, 2015).
- Comte, Emmanuel**, *The History of the European Migration Regime: Germany's Strategic Hegemony* (London, New York City, 2018).
- Detela, Lev**, "Francija, Nemčija, Španija, Avstrija", v: *Slovenska književnost 1*, ur. Helga Glušič (Ljubljana, 1999).
- Drnovšek, Marjan**, "Društveni arhivi v Nemčiji: Med preteklostjo in sedanostjo", *Arhivi* 31, št. 2 (2008), str. 251–262.
- Drnovšek, Marjan**, *Slovenski izseljenci in Zabodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije* (Ljubljana, 2012)
- Fassmann, Heinz, Münz, Rainer in Seifert, Wolfgang**, "Was wurde aus den Gastarbeitern? Türken und (Ex-)Jugoslawen in Deutschland und Österreich", *Demographische Informationen* 1997/1999, str. 57–70.
- Freze, G. Michael**, "Memorandum Kiuna ob obrazovanii kak vazhneishem sredstve integratsii inostrantsev i ix semei v nemetskoe obshchestvo [Меморандум Кюна об образовании как важнейшем средстве интеграции иностранцев и их семей в немецкое общество]", *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, št. 412 (2016), str. 143–149.
- Friš, Darko in Hazemali, David**, "Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti", *Annales, Series Historia et Sociologia* 27, št. 4 (2017), 807–822.
- Gorjup, Tone**, "Umril izseljeniški duhovnik Ciril Turk", *Spletna stran Radia Ognjišče*, 5. februar 2015; dostopno na: <http://radio.ognjisce.si/sl/163/ssd/16267>, pridobljeno: 20. 11. 2019.

- Griesser-Pečar, Tamara**, "Ciril Žebot. Prizadevanje za samostojno Slovenijo", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 277–304.
- Haisken-DeNew, John P. in Sinning, Mathias**, "Social Deprivation and Exclusion of Immigrants in Germany", *IZA Discussion Paper No. 3153* (2007), str. 715–733.
- Haisken-DeNew, John P.**, *Migration and the Inter-Industry Wage Structure in Germany* (Berlin–Heidelberg, 1996).
- Höhne, Jutta, Linden, Benedikt, Seils, Eric in Wiebel, Anne**, "Die Gastarbeiter Geschichte und aktuelle soziale Lage", *WSI Report* 16 (2014).
- Horvat, Marjan**, "Prepovedi in zaplembe tiska", v: *Slovenska kronika XX. stoletja*, knjiga 2: 1941–1995, ur. Marjan Drnovšek, Franc Rozman in Peter Vodopivec (Ljubljana, 2005).
- Ivanović, Vladimir**, "Ekstremna emigracija u SR Njemačkoj i Jugoslavija", *Istorija* 20. veka, št. 1 (2009), str. 139–147.
- Janjetović, Zoran**, "Devisen statt Entschädigung. Die Wiedergutmachungsverhandlungen zwischen der Bundesrepublik und Jugoslawien", v: *Grenzen der Wiedergutmachung. Die Entschädigung für die NS-Verfolgte in West- und Osteuropa*, ur. Hans Günter Hockerts, Claudia Moisel in Thobias Winstel (Göttingen, 2006), str. 583–616.
- Jenuš, Gregor in Friš, Darko**, "Specialna vojna. Prispevek o ukrepih jugoslovanskih organov za notranje zadeve pri nadzoru državne meje in v boju proti 'zunanjim' in 'notranjim sovražnikom'", *Annales, Series Historia et Sociologia* 27, št. 4 (2017), str. 777–792.
- Kladnik, Tomaž**, "Mirko Javornik kot interes službe državne varnosti Socialistične republike Slovenije", *Acta Histriae*, 26, št. 1 (2018), str. 305–325.
- Knortz, Heike**, *Diplomatische Tauschgeschäfte: Gastarbeiter in der westdeutschen Diplomatie und Beschäftigungspolitik 1953–1973* (Köln–Weimer–Dunaj, 2008).
- Kokalj Kočevar, Monika**, "Vračanje prisilno mobiliziranih v nemško vojsko", *Studia Historica Slovenica* 16, št. 2 (2016), str. 467–498.
- Lavrič, Miran in Friš, Darko**, "Institucionalna in zasebna religioznost v severovzhodni Sloveniji: Primerjalna analiza slovenskih regij po letu 1969", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1 (2018), str. 41–60.
- Lukšič Hacin, Marina**, "Normativni vidiki in delovne razmere za migrante v Zvezni republiki Nemčiji", *Dve domovini / Two Homelands* 25 (2007), str. 187–208.
- Lukšič Hacin, Marina**, "Selitvena dinamika slovenskega prostora v zgodovinski perspektivi", *Dve domovini / Two / Homelands* 48 (2018), str. 55–72.
- Medica, Karmen**, "Evropski migracijski procesi – refleksije preteklosti in dileme prihodnosti", *Monitor* XIII, št. 2 (2011), str. 7–28.
- Merljak, Matjaž**, "Slovenska duhovnost na Dunaju", *spletna stran Radia Ognjišče*, 5. oktober 2010. Dostopno na: <http://radio.ognjisce.si/sl/110/ssd/2472/>.
- Molnar, A. Christopher**, "Imagining Yugoslavs: Migration and the Cold War in Post-war West Germany", *Central European History*, št. 47 (2014), str. 138–169.

- Molnar, A. Christopher**, *Memory, Politics, and Yugoslav Migrations to Postwar Germany*, Indiana University Press (Bloomington (Indiana), 2018).
- Novinščak, Karolina**, "The Recruiting and Sending of Yugoslav 'Gastarbeiter' to Germany: Between Socialist Demands and Economic Needs", v: *Transnational Societies, Transterritorial Politics: Migrations in the (Post-) Yugoslav Region, 19th–21st Century*, ur. Ulf Brunnbauer (München, 2009), str. 121–143.
- Omerza, Igor**, *Edvard Kocbek : osebni dosje št. 584* (Ljubljana, 2010).
- Omerza, Igor**, *JBZ: časi poprej in dnevi pozneje* (Ljubljana, 2013).
- Omerza, Igor**, *Veliki in dolgi pobod Nove revije* (Ljubljana, 2015).
- Omerza, Igor**, *Karla: Udba o Dragi* (Ljubljana, 2015).
- Omerza, Igor**, *Boris Pahor: v žrelu Udbe* (Ljubljana, 2017).
- Omerza, Igor**, *Temna stran Dela: osupljiva anatomija režimsko-udbovskih labirintov* (Ljubljana, 2019).
- Omerza, Igor**, *Pravi obraz Janeza Stanovnika* (Ljubljana, 2020).
- Rozman, Vilko**, *Zaposlovanje naših delavcev v ZR Nemčiji. Slovenski izseljenski koledar '70* (Ljubljana, 1969).
- Sanz Díaz, Carlos**, "Umstrittene Wege: Die irreguläre Migration spanischer Arbeitnehmer in die Bundesrepublik Deutschland", v: *Das "Gastarbeiter"-System: Arbeitsmigration und ihre Folgen in der Bundesrepublik Deutschland und Westeuropa*, ur. Jochen Oltmer, Axel Kreyenbrink in Carlos Sanz Díaz (München, 2015).
- Schmidt, Christoph M. in Zimmermann, Klaus F.**, "Migration Pressure in Germany: Past and Future", v: *Migration and Economic Development*, ur. Klaus F. Zimmermann (New York, 1992), str. 201–230.
- Schunck, Reinhard**, *Transnational Activities and Immigrant Integration in Germany. Concurrent or Competitive Processes?* (Švica, 2014).
- Shonick, Kaja**, "Politics, Culture, and Economics: Reassessing the West German Guest Worker Agreement with Yugoslavia", *Journal of Contemporary History* 44, št. 4 (2009), str. 719–736.
- Shonick, Kaja**, *Émigrés, guest workers, and refugees: Yugoslav migrants in the Federal Republic of Germany, 1945–1995*, doktorska disertacija. Univerza v Washingtonu (Seattle (Washington), 2008).
- Slavec, Ingrid**, *Slovenci v Mannheimu* (Ljubljana, 1982).
- Svetek, Lev**, "Novi mednarodni sporazumi Jugoslavije na socialno-političnem področju", *Slovenski izseljenski koledar '70* (Ljubljana, 1969), str. 74–80.
- Šela, Ana in Friš, Darko**, "Nova revija v primežu Službe državne varnosti", *Annales, Series Historia et Sociologia* 27, št. 4 (2017), str. 823–836.
- Šela, Ana in Matjašič Friš, Mateja**, "Nadzor Službe državne varnosti nad revijo zaliv", *Annales* 29, št. 4 (2019), 675–688.
- Štrubelj, Zvone**, *50 let Slovenske župnije v Stuttgartu | 50 Jahre slowenische Katholische Gemeinde Stuttgart, Album 2000–2010* (Stuttgart, 2011).

-
- Štumberger, Saška**, "Slovenski selitveni tokovi v Nemčijo in spreminjanje vloge slovensčine", *Dve domovini / Two Homelands* 22 (2005), str. 97–114.
- Theurer, Marc Christian**, *Bonn – Belgrad – Ost-Berlin: Die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zu Jugoslawien im Vergleich 1957–1968* (Berlin, 2008).
- Tokić, M. Nikola**, "Landscapes of conflict: unity and disunity in post-Second World War Croatian émigré separatism", *European Review of History* 16, št. 5 (2005), str. 739–753.
- Toš, Niko (ur.)**, *Vrednote v prehodu XI. Iz zakladnice socioloških raziskav: migracij Slovencev (1973–1987) in socialne strukture jugoslovanske družbe (1983–1987)* (Ljubljana /Wien, 2014).
- Vižintin, Marijanca Ajša**, "Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: Dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih", *Dve domovini 43 / Two Homelands* (2016), str. 157–167.
- Vrečer, Natalija, Močina, Ester, Svetina, Metka, Talec, Natalija, Javrh, Petra in Zihlerl, Teja**, *Izobraževanje in usposabljanje migrantov v Sloveniji* (Ljubljana, 2008).
- Wörsdörfer, Rolf**, *Vom Westfälischen Slowenen zum Gastarbeiter: Slowenische Deutschland-Migrationen im 19. und 20. Jahrhundert* (Paderborn, 2017).
- Žitnik Serafin, Janja in Glušič, Helga (ur.)**, *Slovenska izseljenska književnost: zv. 1: Evropa, Australija, Azija; zv. 2: Severna Amerika; zv. 3: Južna Amerika* (Ljubljana, 1999).

Author: **ŠELA Ana**

M.A. of History and Slovene Language and Literature, Young Researcher

Co-author: **HAZEMALI David**

M.A. of History, Young Researcher

University of Maribor, Faculty of Arts

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **THE MONITORING OF SLOVENIAN GUEST WORKERS IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY IN THE 1970s: A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE SLOVENIAN STATE SECURITY SERVICE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 20 (2020), No. 3, pp. 879–920, 150 notes, 3 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Slovenian guest workers, Federal Republic of Germany, the 1970s, State Security Service

Abstract: In this paper, the authors attempt to present the monitoring of the Slovenian guest workers who in the 1970s temporarily lived and worked in the Federal Republic of Germany. By analysing archival material of the Slovenian political police about the activities and associations of Slovenes in the Federal Republic of Germany, which is kept by the Archive of the Republic of Slovenia and using a selection of scientific works of domestic and foreign historiography, the authors present the process of emigration from the Socialist Republic of Slovenia to the Federal Republic of Germany from a west German and Yugoslav perspective. They also present how the State Security Service tracked Slovenian guest workers in the FRG during the 1970s and which groups of emigrees it paid special attention to. Here the authors concentrate on the tracking of Slovenian emigree clergy and emigree press, both groups having had large cultural influence on other Slovenian guest workers while they lived and worked in the Federal Republic of Germany.